

Purmerend Padjedijk

rapport 341

De opgraving Purmerend Padjedijk

S. Ostkamp

M. Spanjer

Colofon

ADC ArcheoProjecten Rapport 341

De opgraving Purmerend Padjedijk

Auteurs: S. Ostkamp en M. Spanjer

In opdracht van: Archeologische Werkgroep Purmerend (A.W.P.) en de Gemeente Purmerend

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten en A.W.P.

© ADC, ArcheoProjecten Amersfoort, februari 2005

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het ADC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:

drs. D.A. Gerrets

ISBN 90-5874-32-92

ADC ArcheoProjecten

Tel 033-299 81 81

Postbus 1513

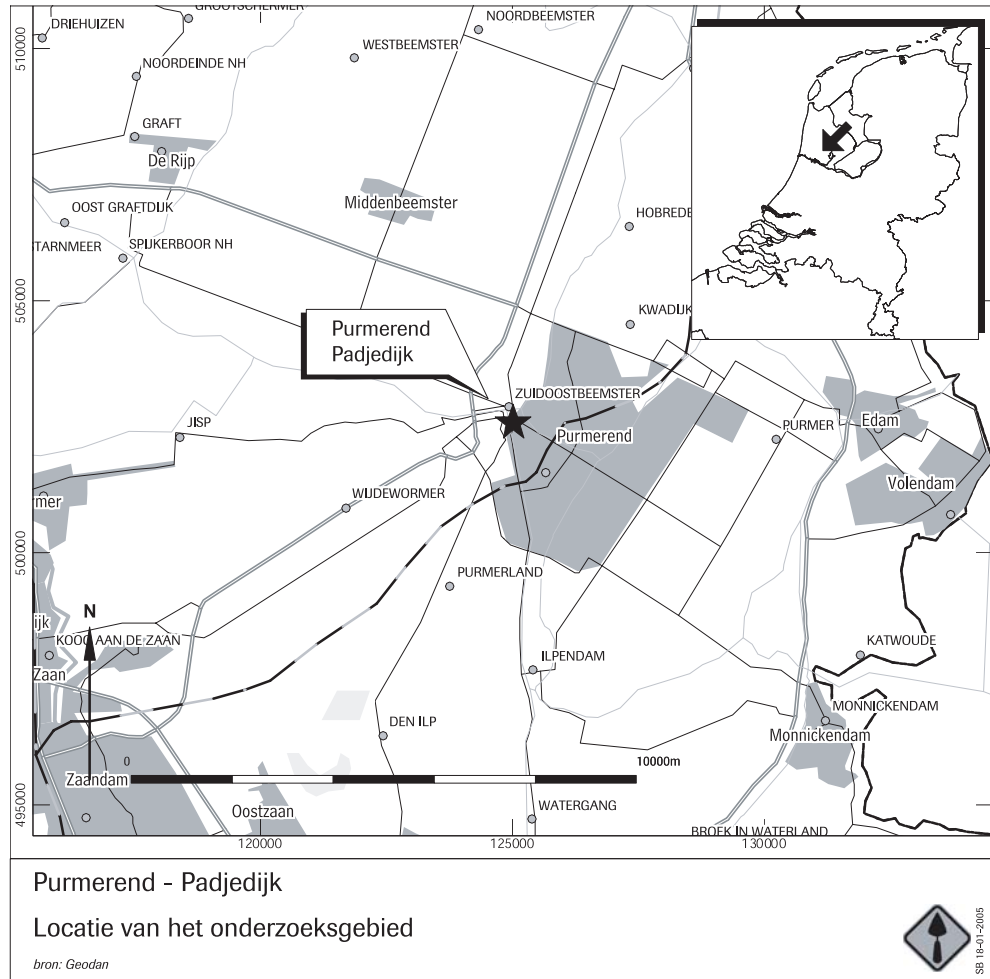
3800 BM Amersfoort

Fax 033-299 81 80

Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
	1.1 Vraagstelling	6
	1.2 Het vooronderzoek	6
2	De opgraving	8
	2.1 Onderzoeksmethode	8
	2.2 Sporen en structuren	8
3	Vondstmateriaal	13
	3.1 Inleiding	13
	3.2 Beschrijving van de beerputvondsten	13
	3.3 De oudste vondsten	13
	3.4 Sporen van bewoningsactiviteiten aan de Padjedijk	14
	3.5 De vondsten uit beerput 1	16
	3.6 Scherven van import aardewerk uit de opgraving en elders uit Purmerend	19
	3.7 De vondsten uit beerput 2	20
4	Conclusie	27
	Literatuur	28
	Lijst van afbeeldingen	31
	Catalogus	

Afb. 1

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE VINDPLAATS

Provincie:	Noord-Holland
Gemeente:	Purmerend
Onderzoeksgebied:	Purmerend
Toponiem:	Padjedijk 11
Periode:	Middeleeuwen / Nieuwe Tijd
Kaartblad:	19G
Landelijk registratienummer:	163Z
Centrumcoördinaten:	125.025/502.600
Gemeentecode + jaartal:	PURD-02
ADC-projectcode:	3422000

1 Inleiding - S. Ostkamp & M. Spanjer

In samenwerking met en in opdracht van de Archeologische Werkgroep Purmerend (AWP) heeft het Archeologisch Diensten Centrum (ADC), thans ADC ArcheoProjecten, een definitief archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie Padjedijk te Purmerend (afb. 2). De werkzaamheden in het veld zijn gestart op maandag 18 februari 2002 en geëindigd op vrijdag 22 februari 2002. Tijdens het veldwerk hebben amateur-archeologen van de AWP een grote bijdrage geleverd aan het onderzoek. N. van de Brom, P. de Groot, K. van de Haver, Ch. Moers, J. Mul, P. Ohm, A. Ouwehand en J. van de Waard hebben dit onderzoek door hun enthousiasme en inzet mogelijk gemaakt. Ze hebben daarmee de grenzen tussen professionele en amateur archeologen laten verdwijnen. Voor het ADC hebben S. Ostkamp, E. Schrijer, M. Spanjer en J. Vaars (Hollandia) het veldwerk uitgevoerd.

De rol van de amateur archeologen bleef niet beperkt tot het veldwerk. Al het vondstmateriaal is door hen verwerkt en deels gerestaureerd en gedocumenteerd tijdens de vele dinsdagavonden die na het veldwerk volgden. Dit werk is onder de verantwoordelijkheid van het ADC uitgevoerd. Bij het hele proces van onderzoek en de uitwerking heeft met name P. de Groot als veldwerkcoördina-

tor van de AWP een grote rol gespeeld, onder meer als fotograaf van het vondstmateriaal.

De Gemeente Purmerend heeft op de achtergrond een belangrijke rol gespeeld. Hoewel ze hiertoe wettelijk niet verplicht was, heeft zij wel in de geest van Malta gehandeld door de middelen ter beschikking te stellen en het onderzoek te laten uitvoeren. Daarmee heeft zij voor een deel van haar burgers de mogelijkheid geschapen om direct in het onderzoek deel te nemen en op de lange termijn voor alle inwoners een stuk van de geschiedenis van de stad vastgelegd.

De resultaten van het onderzoek waren erg succesvol, vooral de hoeveelheid vondsten overtrof de verwachting. Na overleg met de gemeente heeft deze verder middelen vrijgemaakt om een deel van dit materiaal nader uit te werken. Het was binnen de gemeentelijke begroting niet mogelijk om de gehele aanvraag voor aanvullend onderzoek te honoreren. Hierdoor konden bijvoorbeeld de monsters voor dendrochronologisch onderzoek niet worden geanalyseerd. Na overleg tussen de gemeente, de AWP en het ADC werd besloten om ons bij de uitwerking van de vondsten vooral te richten op het gevonden aardewerk.

Afb. 2 De opgraving aan de Padjedijk.

Afb. 3 Het voorterrein met daarop de gestutte belendende panden aan de Padjedijk.

1.1 Vraagstelling

Ter voorbereiding van het onderzoek heeft de AWP bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort een verzoek ingediend voor een Programma van Eisen (PvE). Het PvE dat werd opgesteld door J. van Doesburg, gaat uit van de noodzaak en wenselijkheid om de dijk te onderzoeken waaraan de Padjedijk haar naam ontleent.¹ Een datering van de dijk en gegevens over haar opbouw kunnen veel bijdragen aan de kennis over de vroegste fasen van de ontwikkeling van Purmerend en haar omgeving. Daarmee gaat dan vooral de aandacht uit naar de waterhuishoudkundige aard van de dijk en de ontginningsgeschiedenis van dit gebied.

Helaas bleek het niet mogelijk om dichtbij of werkelijk in de dijk een opgravingsput aan te leggen. De aanwezige steunconstructie die beide aangrenzende panden ondersteunde (afb. 3) en de geringe breedte van het perceel maakte het onmogelijk hier een machinaal archeologisch onderzoek uit te voeren. Daarnaast bleek het op het voorterrein aanwezige slooppuin sterk verontreinigd te zijn met asbest. Na overleg tussen de AWP, het ADC en de ROB is dan ook besloten om de aandacht te verleggen naar het achterterrein.

Aan de hand van het originele PvE zijn de volgende vragen geformuleerd:

- *Wat zijn de oudste bewoningssporen op deze locatie?*
- *Wat is het verband tussen de al deels zichtbare (17^e- en 18^e-eeuwse) muurresten?*
- *Hoe is de strategische opbouw van het terrein langs de Padjedijk?*
- *Zijn er sporen van bewoning op een dieper niveau? Het gaat hierbij met name om het achterste deel van het terrein en het braakliggende deel van het aangrenzende perceel.*

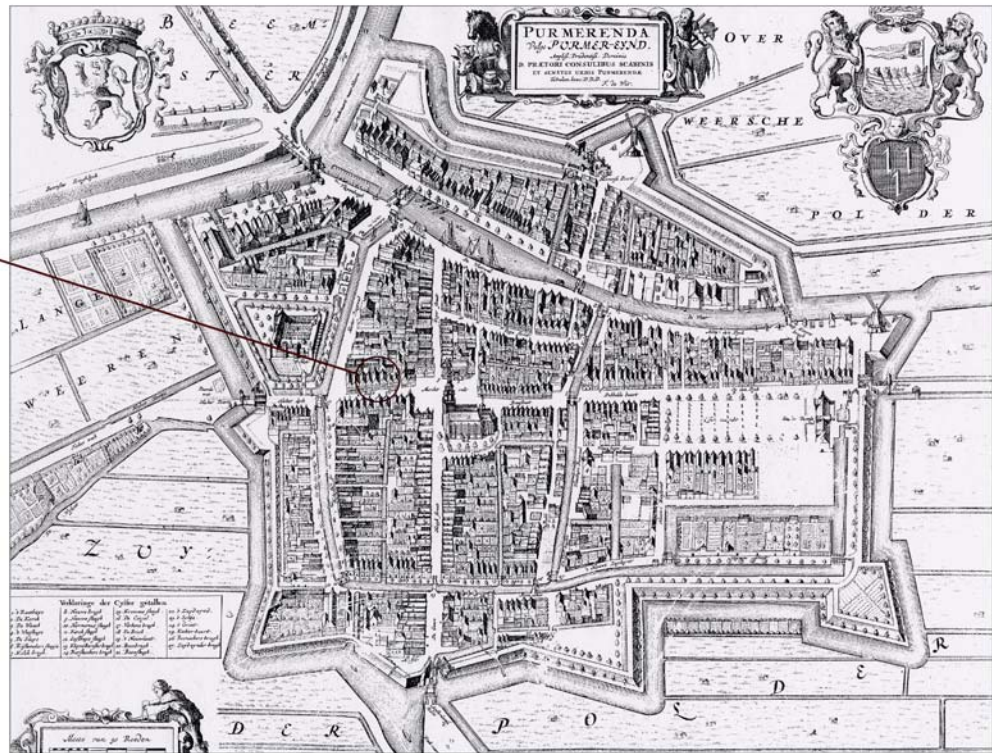
1.2 Het vooronderzoek

Voordat het onderzoek plaatsvond heeft de AWP een deel van het terrein direct grenzend aan de Padjedijk met de hand vrijgemaakt. Daarbij kwamen muurresten, een haardplaats en restanten van waarschijnlijk een keldervloertje tevoorschijn. Onder en bij deze resten werden meerdere vondsten gedaan die kunnen worden gedateerd vanaf het derde kwart van de 14^e eeuw tot in de 20^e eeuw. De oudste muurresten zijn waarschijnlijk te dateren in de 16^e eeuw. Twee ingegraven aspotten en de vondsten uit een keldervulling wijzen althans op deze datering. Het pand dat voorafgaande aan het onderzoek is gesloopt, is waarschijnlijk in de 17^e en deels in de 18^e eeuw gebouwd en ook verbouwd. De belangrijkste vondsten uit deze fase worden meer uitgebreid besproken in het hoofdstuk over het vondstmateriaal.

1 Van Doesburg 2001.

Afb. 4 Historische plattegrond van Purmerend, F. de Wit, ca. 1680.

Voorafgaande en tijdens de opgraving is door de heer R.I.M. Teunissen (AWP) tevens archiefonderzoek verricht naar deze locatie (afb. 4). Hierover zijn mondelinge mededelingen gedaan die vooral nuttig waren om enkele van de aangetroffen structuren te kunnen interpreteren. Het is de verwachting dat zijn resultaten in de nabije toekomst ook gepubliceerd zullen worden. Helaas was het niet mogelijk om in het kader van deze rapportage uitgebreid gebruik te kunnen maken van de resultaten van dit onderzoek.

2 De opgraving - M. Spanjer

2.1 Onderzoeksmethode

Helaas was het, zoals eerder werd aangegeven, niet mogelijk om het terrein direct grenzend aan de Padjedijk machinaal te onderzoeken. Voor het overige werk is een 'Midi Kraan' ingezet. Een grotere kraan door de breedte van de omringende straten niet aan te voeren.

Het perceel Padjedijk 11 is onderzocht vanaf de achterzijde van een grote kelder die was gevuld met door asbest verontreinigd slooppuin. Hierdoor was alleen het achterterrein van dit perceel beschikbaar voor onderzoek. Ook van het perceel Padjedijk 9 is alleen het braakliggende achterterrein onderzocht. Daarmee is het accent van het onderzoek eigenlijk veel meer komen te liggen op de bebouwing langs de (latere) steeg aan de achterzijde (afb. 5).

Bij benadering is het hele terrein tot een gemiddelde diepte van een halve meter onder het maaiveld ontgraven waarbij de sporen en muurresten zijn gedocumenteerd en vondsten zijn verzameld en geadmistreerd. Na dit onderzoek zijn alle op het achterterrein van Padjedijk 11 aanwezige funderingen opgeruimd om zo de aanleg van een tweede vlak mogelijk te maken. In verband met de aanwezigheid van een moderne septictank was de mogelijkheid tot onderzoek echter beperkt tot één sleuf.

Om de bodemopbouw ter plaatse te kunnen bestuderen, is een sleuf van 2 meter breed en meer dan 2 meter diep aangelegd (afb. 6). Omdat de ongestoorde, natuurlijke ondergrond op deze diepte nog niet was bereikt, was de verleiding groot om dieper te gaan. Het terrein was echter zo nat dat drijfzandachtige lagen ontstonden. Meer ontgravingen tot op grote diepte zouden niet alleen tijdens het werk onveilig zijn geweest, ook had het waarschijnlijk tot grote problemen bij de uitvoering van de latere nieuwbouwwerkzaamheden geleid. Binnen de ruimte, in zowel tijd, financiële middelen als fysieke zin was het niet verantwoord de grond verder te roeren. Tevens ontbrak de noodzaak tot het opgraven van met name de oudere lagen omdat het dieper gelegen bodemarchief ter plaatse behouden blijft.

2.2 Sporen en structuren

De oudste sporen die zijn aangetroffen op het terrein, zijn ophogingslagen die op grond van het erin gevonden aardewerk kunnen worden gedateerd in het derde kwart van de 14^e eeuw (afb. 7). Zowel op het perceel

Padjedijk 11 als op nummer 9 was het mogelijk om deze laag waar te nemen. De top van deze laag bevindt zich bij benadering 2 meter onder het maaiveld. Deze laag wordt afgedekt door een of meerdere rieten mat(ten) (afb. 8). Waarschijnlijk is deze rietmat bedoeld als 'constructie' om de ophogingslagen te stabiliseren. Onze ervaring leert dat grondwerk op deze locatie door de hoge grondwaterstand zeer snel leidt tot een drijfzandachtige situatie. Een dergelijke mat kan in dat geval gediend hebben als stevige ondergrond dan wel als werkvloer bij (latere) ophogingswerkzaamheden. We komen dergelijke rietmatten om deze reden met vrij grote regelmaat tegen in ophogingspakketten in ons land en dan vooral in de steden in het doorgaans vochtige westelijke deel.

Op deze mat zijn in de loop der tijd meerdere ophogingslagen aangebracht. De oudste kan in de late 15^e of vroege 16^e eeuw worden gedateerd. Daarmee is tevens de rieten mat gedateerd. Vermoedelijk dateren de meeste van de aangetroffen ophogingslagen uit de vroege 16^e eeuw. De vondsten die direct op de mat werden aangetroffen, zijn nauwelijks ouder dan die welke aan de oudste bouwresten te koppelen zijn. Toch is niet uit te sluiten dat de ophoging van het terrein nog tot in de 17^e eeuw heeft plaatsgevonden. Sinds die tijd is de hoogte van het maaiveld waarschijnlijk nog maar weinig veranderd.

De bebouwing heeft tot (ver) in de 17^e eeuw aan de noordzijde een begrenzing gehad die ongeveer 4 meter binnen de huidige rooilijn lag. De fundering van de achtermuur was op beide terreinen duidelijk aanwezig. Op het perceel Padjedijk 11 was de fundering tijdens de recente sloop overigens sterk verstoord. Tussen deze muur en de steeg lag tot in de 17^e eeuw een sloot waarvan de houten beschoeiing nog aanwezig was. Rond 1700 moet deze sloot zijn gedempt waarna in een later stadium op dit nieuwe stuk erf een beerput werd aangelegd (beerput 1 S73). Hieronder zal verder worden ingegaan op de datering van de vondsten uit deze beerput.

Door de sloop waren de nog aanwezige bewoningsresten op zowel het voor- als het achterterrein van perceel Padjedijk 11 sterk verstoord. Daarnaast bleek de grote 17^e-eeuwse kelder op het terrein gevuld te zijn met door asbest verontreinigd slooppuin. Opgraven van de kelder werd daardoor in praktische zin onmogelijk. Hoewel in de verdiepte sleuf ook de resten van een water- of

Purmerend - Padjedijk
Overzicht van grondsporen

Afb. 5

Afb. 6 Archeologen aan het werk in de profielsleuf.

beerput zijn aangetroffen, bleek deze vrijwel vondstloos te zijn. In Purmerend konden tot op heden nauwelijks gevulde beerputten worden onderzocht. Schatgravers zijn meestal sneller van de partij dan archeologen die meestal pas enige tijd na de sloop toegang tot een onderzoekslocatie krijgen. Al met al waren de resultaten van het onderzoek op het perceel Padjedijk 11, zeker voor wat betreft de latere periode, niet echt opvallend te noemen.

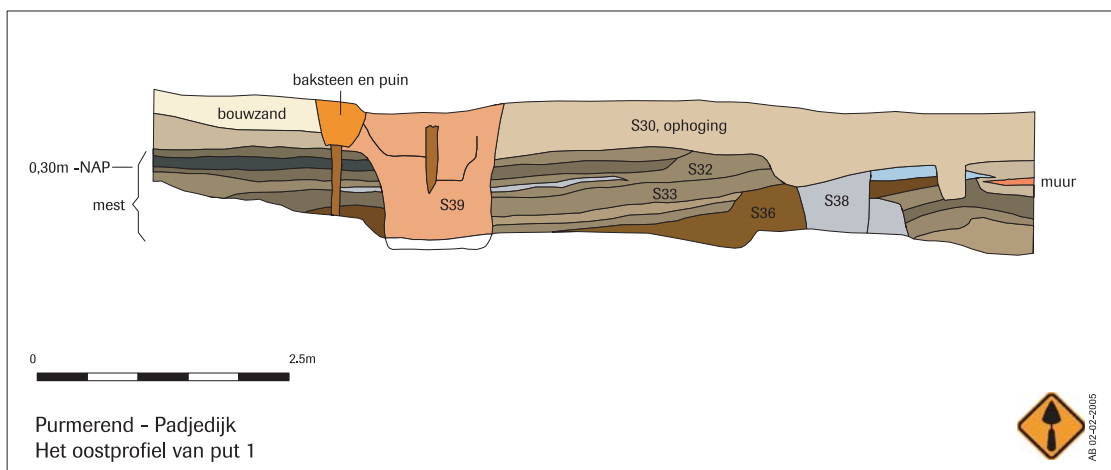
De conserveringstoestand van het bodemarchief op het achterterrein van Padjedijk 9 was duidelijk beter dan op het aangrenzende

terrein. Dit was overigens mede te danken aan de zwaardere wijze van funderen op dit perceel. Uit de bronnen blijkt dat zich (in ieder geval) vanaf 1733 op deze locatie een huis met een erf en een grutterij bevond. Een vermelding uit 1851 geeft het meest volledige beeld: "... een huis en erve, ingericht tot grutterswinkel met eene daarachter staande grutterij en mosterdmaalterij en alle daarbij behorende vast gereedschappen, staande en gelegen aan de noordzijde van de Padjedijk...".²

Zo'n 1,5 meter ten noorden van de achtergevel van het huidige pand Padjedijk 9 werd

2 Deze vermelding werd gevonden door R. Teunissen. Een notariële akte uit het stadsarchief te Purmerend. Inventarisnummer 87 Notaris Simon Jacob de Vries, Akte 5899 d.d. 01.05.1851, koop en verkoop.

Afb. 7

Afb. 8 De uitgeprepareerde rietmat, ca. 1500.

een fundering gevonden. Het bestaande pand is dan ook ingekort of in kleinere vorm herbouwd. Een klein erf met daarop een beerput (mogelijk een binnenplaatsje, ligt tussen het huis en de op het noordelijk deel van het terrein gelegen grutterij. De originele grutterij bestond mogelijk al in de 17^e eeuw, Dit is echter niet zeker. Het is dus onduidelijk of dit gebouw vanaf het begin al als geterij in gebruik was. Wel is duidelijk dat het gebouw pas na het dempen van de eerder genoemde sloot, die gelegen was tussen de achtergevel en de steeg, werd uitgebreid. Waarschijnlijk is rond 1700 ook een mosterdmaalderij gebouwd. Aan de binnenzijde van de muur bevond zich een zwaar uitgevoerde fundering die koud tegen de muur was geplaatst. Het doel was onduidelijk tot in de

omgeving een maalsteen werd gevonden (afb. 9). De grootte van de maalsteen (ca. 88 cm) komt overeen met de omvang van het gevonden fundament. Met de in de bronnen gevonden vermelding '... daarbij behorende vast gereedschappen...' werd vermoedelijk deze kleine molen bedoeld. De maalsteen is vervaardigd uit Tefriet.³ Het betreft een maalsteen die ooit deel uitmaakte van een mechanische maalinstallatie. Dit wil zeggen dat de molen niet met de hand maar door een mechanisme werd aangedreven. Een dergelijk mechanisme kon zowel door mensen als door dieren worden aangedreven.

De 17^e eeuwse fundering van de 'grutterij' was met de nodige zorgvuldigheid aangelegd (afb. 10). In de hoek van dit gebouw waren

Afb. 9 Molensteen, tefriet, 1600-1800 (exacte datering onbekend).

3 Determinatie, Eva Kars (ADC ArcheoProjecten).

Afb. 10 Fundering van de grutterij.

twee eiken planken kruislings over elkaar gelegd. De dikte van de planken kwam overeen met die van de gebruikte stenen. Hoewel het voorkomt dat voor het funderen van gebouwen oude stenen en brokken worden gebruikt, is hier bewust gekozen voor een kwalitatief goede uitvoering die geheel werd opgetrokken in nieuwe stenen. De planken zijn exact op maat en sloten naadloos aan op het muurwerk. Op hun beurt zijn de planken weer gefundeerd op dunne, 2 meter lange palen met een dikte van ongeveer 8 cm. De druk van de muur heeft ervoor gezorgd dat de koppen van de palen deuken in de plan-

ken hebben gemaakt. In een enkel geval is de kop van de paal zelfs door de plank heen gedrukt. Het is mogelijk dat deze fundering en de daarbij behorende bebouwing reeds voor de 17^e eeuw is gebouwd. Een datering in de tweede helft van de 16^e eeuw is op basis van het aardewerk niet uit te sluiten. Van de planken zijn monsters genomen die – als daar nog aanleiding toe is en middelen voor beschikbaar komen – nog kunnen worden gedateerd door middel van dendrochronologisch onderzoek. Binnen het kader van dit onderzoek was dit helaas niet mogelijk.

Zoals al hierboven genoemd bevond zich op het erf tussen woonhuis en grutterij een beerput (beerput 2, S67, afb. 11). Het gaat hier niet om een stenen beerput in de klassieke zin maar om een houten 'beerbak'. Het is een vierkante houten constructie waarvan de noordwand samenvalt met de fundering van de grutterij. Verder was de constructie in vergelijking met andere beerputten in Purmerend nogal ondiep. Zover kon worden vastgesteld was de maximale diepte slechts 1,5 m onder het huidige maaiveld. Dit terwijl beerputten doorgaans een diepte van enkele meters hebben. Ook op een andere wijze week de beerput af van veel van de andere in Purmerend. Dit maal bleek de put namelijk rijkelijk gevuld te zijn met vondstmateriaal. Gezien de grote hoeveelheid en de perfecte conserveringstoestand van de vondsten is besloten om het aardewerkonderzoek vooral op deze beerput te richten. Langs deze weg kan namelijk het beste inzicht verkregen worden in de materiële welstand van de vroegere bewoners van deze locatie.

Afb. 11 Overzicht van grutterij en maalterij, op de voorgrond wordt de houten 'beerbak' onderzocht.

3 Het vondstmateriaal - S. Ostkamp

3.1 Inleiding

Zowel tijdens het door de Archeologische Werkgroep Purmerend (AWP) verrichte vooronderzoek als tijdens de hierop volgende opgraving door ADC ArcheoProjecten zijn vondsten verzameld. In de begroting van de opgraving was nauwelijks ruimte voor de uitwerking van al het gevonden materiaal. Een meerwerkeraanvraag om de uitwerking geheel conform de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) te kunnen afronden, werd door de gemeente Purmerend afgewezen. Om toch te komen tot een zo compleet mogelijke bewerking van de geborgen vondsten is, in overleg met de opdrachtgever (AWP), besloten alleen het materiaal uit twee beerputten geheel te bewerken. Van de overige vondsten zijn per vondstnummer alleen de dateringen vastgesteld. Overigens is het niet gebruikelijk om bij een gebrek aan uitwerktijd nu juist de vondsten uit beerputten uitgebreid te gaan beschrijven. Dit was dan ook niet mogelijk geweest zonder de inzet van de vrijwilligers van de AWP. Het waren namelijk deze amateur archeologen die de scherven wassen en puzzelden om ze vervolgens tot complete potten te plakken en te restaureren. Alleen hierdoor was het mogelijk alle vondsten uit de tijdens de opgraving onderzochte beerputten in de twee daarvoor beschikbare dagen te inventariseren en tegelijk de overige vondsten te dateren. Op basis van de verzamelde gegevens en de aanvullende informatie over de beerputvondsten die Paul de Groot (AWP) ons beschikbaar stelde, kon tevens een catalogus van de vondsten uit de bestudeerde complexen worden vervaardigd. De gemeente Purmerend was bereid de extra kosten voor het fotograferen en het tekenen van de objecten voor haar rekening te nemen. Ondanks de beperkte middelen is het op deze wijze mogelijk gelukt de belangrijkste gegevens uit het vondstmateriaal te distilleren en tevens de beerputinventarissen voor verder onderzoek te ontsluiten.

3.2 Beschrijving van de beerputvondsten

Om vondstgroepen zoals die uit de beerputten van de Padjedijk te kunnen vergelijken met vondsten die elders in ons land tevoorschijn kwamen en nog zullen komen, is het noodzakelijk deze op een standaardwijze te classificeren en te beschrijven. Om dit te bereiken is in 1989 het zogenaamde 'Deventer-systeem' geïntroduceerd.⁴ De doelstellingen van dit systeem zijn meervoudig. Enerzijds wordt een referentiekader gecreëerd, waarmee laat- en postmiddeleeuwse

voorwerpen van glas en keramiek op een snelle en eenvoudige wijze kunnen worden geïdentificeerd. Hierdoor komt steeds meer vergelijkingsmateriaal voor de beschrijving van vondstgroepen voorhanden. Daarnaast kan op basis van de aan dit systeem gekoppelde inventarislijsten van vondstgroepen statistisch onderzoek worden verricht naar het bij de diverse sociale lagen behorende aardewerken en glazen bestanddeel van het huisraad. Zo kunnen bijvoorbeeld regionale verschillen in kaart worden gebracht. Op dit moment bestaat reeds een aanzienlijke reeks van aan deze standaard gekoppelde publicaties.⁵

Zowel het aardewerk als het glas dat volgens de standaard van het Deventer-systeem wordt geïdentificeerd, wordt volgens een vast stramien beschreven. Eerst worden de keramiek- en glasvondsten per vondstcontext naar de daarin voorkomende baksel/materiaalsoorten uitgesplitst. Vervolgens worden aan de individuele objecten per baksel/materiaalsoort codes toegekend. Op basis hiervan wordt een tellijst van het minimum aantal exemplaren (MAE) samengesteld. De aan de verschillende voorwerpen toegekende codes bestaan uit de drie volgende elementen: het baksel of de materiaalsoort, het soort voorwerp en het op dat specifieke model betrekking hebbende typenummer. Zo krijgt een pispot van roodbakend aardewerk de code-ring: r(oodbakend)-pis(pot)-, gevolgd door een typenummer (bijv. r-pis-5). Dit typenummer is uniek voor een bepaalde vorm. Wanneer een model nog niet eerder is beschreven, krijgt het een nieuw typenummer dat vervolgens in een centraal bestand wordt opgenomen.⁶ Door middel van de aan de voorwerpen toegekende codes kunnen deze vergeleken worden met soortgelijke objecten die eerder binnen het Deventer-systeem zijn gepubliceerd. Naast de inventarislijst wordt een representatieve selectie van de (archeologisch complete) voorwerpen en/of bijzondere fragmenten op een eveneens standaard wijze in een catalogus gepubliceerd.

3.3 De oudste vondsten

De oudste vondsten uit de opgravingen aan de Padjedijk dateren uit het derde kwart van de 14^e eeuw. Het betreft fragmenten van steengoed kunnen uit het nabij Keulen gelegen productiecentrum Siegburg. Tijdens het door de AWP uitgevoerde vooronderzoek zijn dergelijke scherven aangetroffen in de zone van het perceel direct grenzend aan de Padjedijk. Omdat de vondsten tijdens het

4 Clevis & Kottman 1989.
5 De aan deze standaard gekoppelde publicaties die tot nog toe verschenen zijn: Bartels 1999; Bartels, Clevis & Zeiler 1993; Barwasser & Smit 1997; Van den Berg, Ostkamp & Veen 2003; Bitter 1995; Bitter e.a. 1997a en b; Blauw e.a. 1997; Bult 1995; Carmiggelt & Van Veen 1995; Clevis 2001; Clevis & Kottman 1989; Clevis & Thijssen 1989; Clevis & Kleij 1990; Clevis & Smit 1990; Clevis & Klomp 2004a; Clevis & Klomp 2004b; Dijkstra 2003; Dijkstra & Spanjer 2002; Goossens 2004; Grootthede 2003; Grootthede & Bartels 2000; Jacobs 1994; Jacobs 1995; Jacobs 1997; Jacobs & Van Veen 1996; Jacobs, Olthof & Pavlovic 2000; Jacobs, Poldermans & Van der Zon 2002; Kleij 1995; Klomp 2003; Klomp 2004; Kottman 1992a; Kottman 1992b; Krauwer & Snieder 1994; Ostkamp 1998a; Ostkamp 1998b; Ostkamp 1999; Ostkamp 2003a; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001; Schrijver & J. Dijkstra, 2004; Thijssen 1991; Verhoeven & Brinkemper 2001; Vermeulen 2002; Vreenegeoor & Kuipers 1996.
6 De centrale database achter het Deventer-systeem wordt beheerd door de Stichting Promotie Archeologie (SPA) in Zwolle.

Afb. 12 Scherven van bakpan (cat.nr. 1) gevonden direct op rietmat, ca. 1500.

vooronderzoek niet laagsgewijs maar per werkput zijn verzameld, zijn de exacte vondstomstandigheden van deze fragmenten niet bekend. Waarschijnlijk zijn ze afkomstig uit de oudste niveaus direct tegen het vermoedelijk hier gelegen dijklichaam. In de profielsleuf die tijdens het door het ADC uitgevoerde onderzoek op het achterste deel van hetzelfde perceel werd aangelegd, kwamen wederom enkele fragmenten tevoorschijn. Van deze scherven kan zonder twijfel worden gesteld dat ze afkomstig zijn uit de oudste niveaus die tijdens het onderzoek zijn aangesneden. De laag waaruit ze tevoorschijn kwamen, bestond uit donkere ophogingsgrond die verder nauwelijks vondsten bevatte. Aanwijzingen dat er in deze periode ter plaatse ook daadwerkelijk bewoning was, zijn evenwel niet aangetroffen.

De cultuurlaag waarin de oudste scherven zijn gevonden, wordt afgedekt door rietmatten. Deze matten zijn op beide onderzochte percelen aangetroffen, wat kan wijzen op een meer grootschalige vorm van stadsuitbreiding. Op de matten werd wederom een pakket met ophogingsgrond aangebracht. De vondsten die direct boven de matten zijn aangetroffen, dateren zonder uitzondering van kort na 1500. Zo werd op het tweede onderzochte perceel direct op deze rietmatten een grote groep scherven van bakpannen, borden en grappen aangetroffen (afb. 12 - cat.nr. 1). Onder deze vondsten zijn fragmenten van diverse grappen van het type r-gra-8, een model kookpot dat bijvoorbeeld in Alkmaar veelvuldig aanwezig is onder de jongste vondsten van het in 1517 verwoeste kasteel de Nieuwburg.⁷ Ook de overige vormen uit deze vondstconcentratie komen in Alkmaar veelvuldig voor in contexten van rond 1500.⁸ Mogelijk hebben we te maken afval dat samen met de ophogingsgrond op het terrein is gestort. Een andere mogelijkheid is dat het de inhoud betreft van een afvalkuil die de eerste bewoners van de Padjedijk op hun erf hebben gegraven. Uit

de periode tussen het derde kwart van de 14^e eeuw en het eerste kwart van de 16^e eeuw zijn geen vondsten aangetroffen.

3.4 Afval van de eerste bewoners van de Padjedijk

Dat de bewoning aan de Padjedijk kort na 1500 moet zijn begonnen, is niet alleen waarschijnlijk op grond van de datering van de vondsten uit de ophogingslaag direct op de eerder genoemde rietmatten. Ook het oudste vondstmateriaal dat te relateren is aan de funderingen op het onderzochte perceel stamt uit deze periode. Zo is door de AWP tijdens het vooronderzoek een stookplaats gevonden, waarbij twee aspotten waren ingegraven. Bij beide potten gaat het om relatief forse grappen die dateren uit de eerste helft van de 16^e eeuw (cat.nrs. 2 en 3). Nadat de potten hun kookfunctie verloren hadden, zijn ze als aspot naast de haard ingegraven. Ze waren bedoeld om 's avonds voor het slapen gaan de nog gloeiende as in

Afb. 13 Potje, hout, vondst uit vulling kelder, Padjedijk, 1500-1550.

te schuiven. Omdat de bovenzijden van de potten langdurig aan vuur blootgesteld zijn geweest, zijn de randen van de potten als het ware kapot gestookt en geheel verbrokkeld.

Een kleine met puin en afval dichtgegooide kelder moet, gelet op de vondsten die eruit tevoorschijn kwamen, rond het midden van de 16^e eeuw zijn dichtgegooid. Onder de vondsten zijn onder meer een zogenaamde 'puntneus-baardmankruik' en een spinsteen van steengoed uit Raeren (cat.nrs. 4 en 5).⁹ Daarnaast is er een als verpakking van voedsel – mogelijk olijfolie – gebruikt kruikje gevonden dat afkomstig is van het Iberisch Schiereiland (cat.nr. 6).¹⁰ Naast aardewerk bevatte de vulling van dit keldertje ook een houten potje (afb. 13).

De bebouwing die voorafgaande aan de

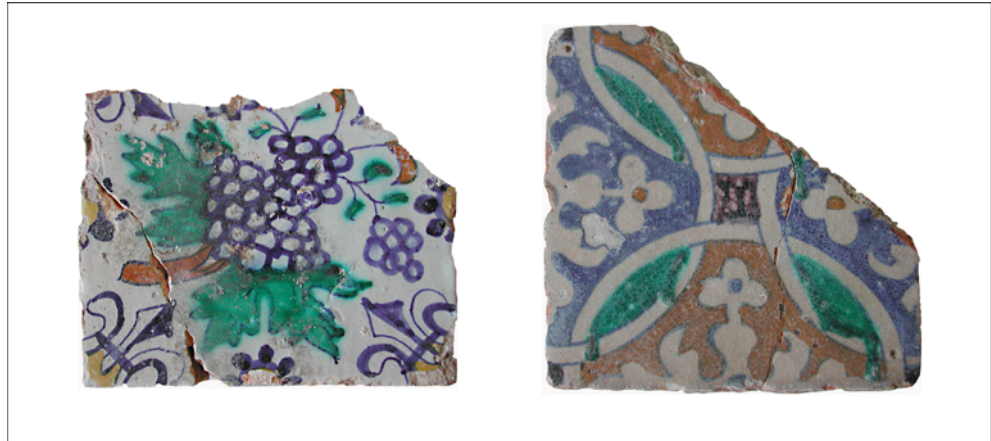
7 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 66.

8 Eigen waarneming van de auteur.

9 Hurst, Neal & Van Beuningen 1986, 197 en 207.

10 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 44.

Afb. 14 Wandtegels, bodemvondsten
Padjedijk, 1580-1630.

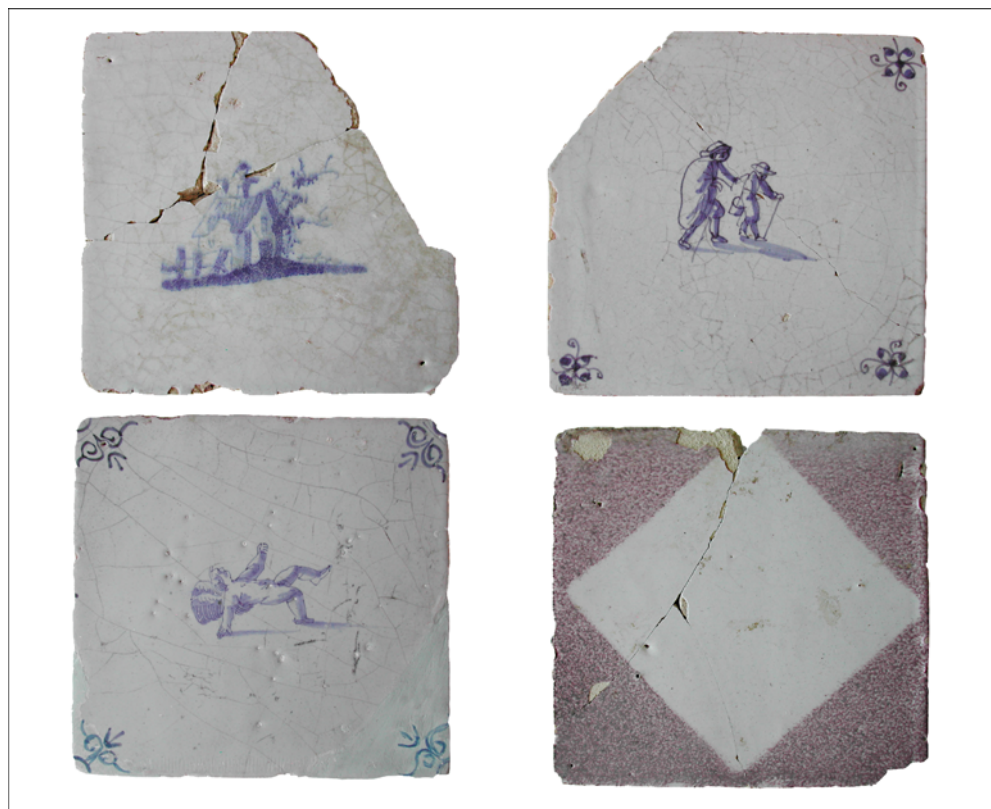

opgraving is gesloopt, kwam waarschijnlijk in of kort na het midden van de 17^e eeuw tot stand. De spau tussen de zijgevels van de panden op beide onderzochte percelen leverde diverse vondsten op, waarvan de oudste dateren uit de tweede helft van de 17^e eeuw. Zo is in de grond tussen de spau bijvoorbeeld een complete grape (cat.nr. 7 – r-gra-87a) gevonden die uit dit tijdvak dateert.¹¹

Onder de vondsten uit de opgraving zijn ook diverse fragmenten van 17^e-eeuwse wandtegels. Deze moeten wanden en/of plinten van

de onderzochte woonhuizen gesierd hebben. De tegels dateren zowel uit de vroege als de latere 17^e eeuw. De vroegste tegels moeten omstreeks 1600 worden gedateerd. Deze vroegste tegels vallen op door hun grote dikte (ca. 1 cm) en polychrome decoratie (afb. 14). Het zijn destijds vrij kostbare producten geweest. Later in de 17^e eeuw worden tegels gemeengoed. De uit de opgraving afkomstige tegels die uit deze periode stammen, moeten dan ook veel goedkoper zijn geweest (afb. 15).

Afb. 15 Wandtegels, bodemvondsten
Padjedijk, 1650-1700.

11 Zie bijvoorbeeld: Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 205.

Tabel 1 Telling van het aantal voorwerpen van aardewerk en glas uit beerput 1 (Minimum Aantal Exemplaren).

voorwerpcode	MAE	totalen
s1-dri-2	1	1
s2-kan-32	1	
s2-kan-35	1	
s2-kan-48	1	
s2-kan-63	1	
s2-kan-	3	7
r-bak-4	7	
r-bak-4	1	
r-bor-6	5	
r-bor-31	1	
r-bor-34	1	
r-bor-	3	
r-gra-11	1	
r-gra-34	3	
r-gra-41	5	
r-gra-103	1	
r-gra-119	2	
r-gra-120	1	
r-gra-	7	
r-kom-68	1	
r-kop-2	2	
r-kop-26	2	
r-lek-1	1	
r-oli-2	2	
r-pis-5	1	
r-stk-2	2	
r-tes-5	3	
r-tes-27	1	
r-zal-3	1	
r-	23	77
w-bak-5	2	
w-gra-5	1	
w-kop-14	1	
w-kop-	3	
w-min-	1	
w-	5	13
m-bor-3	4	
m-bor-4	1	
m-kom-4	1	6
f-bor-2	1	
f-plo-1	1	
f-dek-15	1	3
gl-bek-9	1	
gl-bek-19	1	
gl-	1	3
eindtotaal		110

3.5 De vondsten uit beerput 1

De oudste vondsten uit de op het achterterrein van Padjedijk 11 gelegen beerput 1 stammen eveneens uit de eerste helft van de 16^e eeuw. Deze beerput bevatte een grote hoeveelheid vooral sterk gefragmenteerd materiaal uit de gehele 16^e en de eerste helft van de 17^e eeuw (tabel 1). De jongste scherven dateren van kort na het midden van de 17^e eeuw. Alle scherven zijn aangetroffen in een laag die zich boven in de put bevond. Vervolgens bevatte de put een dikke beerlaag waarin nauwelijks tot geen vondsten zijn gedaan. Waarschijnlijk is het in de put gevonden materiaal secundair in de put gestort. Gelet op de lange looptijd moet het afkomstig zijn van een locatie (elders op het perceel) waar langdurig afval is verzameld. Het kan bijvoorbeeld afkomstig zijn uit één van de opgeschoonde beerputten die op het perceel zijn aangetroffen. De vondsten zijn in dat geval restanten van vullingen van zo'n beerput die achterbleven nadat deze tussentijds is opgeschoond. De datering van de jongste vondsten stamt overeen met die van de oudste scherven uit de eerder genoemde spau tussen de beide onderzochte panden. Het is derhalve zeer wel mogelijk dat het eventuele opschonen van een beerput plaatsvond naar aanleiding van nieuwbouwactiviteiten ter plaatse.

Onder de oudste vondsten zijn diverse stukken uit het Duitse Rijnland geïmporteerd steengoed. De diverse fragmenten van rijkversierde kannen uit Keulen, of het daar nabij gelegen Frechen, en Siegburg wijzen op een zekere mate van welstand van de vroegere gebruikers van de put. Ook de uit Siegburg afkomstige drinkschalen kennen we vooral uit vondstcomplexen die te relateren zijn aan de stedelijke midden- en bovenklasse.¹² Het drinken van wijn uit schalen was vooral in trek bij de rijkere burgerij. De vondsten uit de put bestaan hoofdzakelijk uit lokaal of in de regio vervaardigd loodglazuur aardewerk. Met 77 voorwerpen is de groep roodbakkend aardewerk veruit de grootste. Het witbakkende aardewerk komt met 13 stuks op een tweede plaats. Hoewel een enkel stuk van het roodbakkende aardewerk uit de 16^e eeuw dateert, stamt het overgrote deel uit de 17^e eeuw. De jongste vondsten dateren van kort na 1650. Door het fragmentarische karakter van de vondsten is het in veel gevallen niet mogelijk om de exacte vormen ervan te bepalen. Van 23 voorwerpen van rood aardewerk is het zelfs niet mogelijk om de functiegroep te bepalen. De meeste voorwerpen waarvan het model te herleiden is, betreffen pottypen die algemeen voorkomen in de huidige provincie Noord-Holland. Of ook Purmerend in deze

¹² Zie bijvoorbeeld: Dijkstra & Spanjer 2002, 23; Bitter 1997b, 69.

Afb. 16 Fragmenten van borden. majolica en sgraffito aardewerk, Italië – Montelupo en Pisa, bodemvondsten Padjedijk, 1600-1650.

periode pottenbakkers huisvestte, is (vooral nog) onbekend. In ieder geval weten we dat in andere steden in deze provincie potters actief waren die mogelijk een deel van hun producten naar Purmerend verhandelden. Zo zijn de in deze put gevonden modellen r-bak-4; r-bor-6; r-gra-41; r-kop-2; r-oli-2; r-pis-5, cat.nr. 12; r-tes-5 en r-zal-3 bijvoorbeeld ook aanwezig onder de vroeg-17^e-eeuwse misbaksels van een pottenbakker uit Alkmaar.¹³ Ook een kom die met behulp van een ringeloor versierd is (r-kom-68, cat.nr.11), kennen we uit een Alkmaarse groep pottenbakkersafval.¹⁴ Deze Alkmaarse vondstgroep is echter iets jonger, hij dateert uit het derde

kwart van de 17^e eeuw. Van andere vormen zoals de r-bor-31, r-kop-26, r-lek-1 en r-stk-2 kennen we uit Noord-Holland voornamelijk geen misbaksels. Ook dit zijn echter algemeen voorkomende vondsten in bijvoorbeeld Alkmaar, maar ook in andere steden in de voormalige Republiek.¹⁵ Waarschijnlijk zijn ook deze voorwerpen iets later in de 17^e eeuw te dateren dan de eerder genoemde vroeg-17^e-eeuwse misbaksels uit Alkmaar. Twee typen grappen zijn van een type dat nieuw is binnen de typologie van het Deventer-systeem (r-gra-119, cat.nr. 8-9 en -120, cat.nr.10). Ze moeten rond het midden van de 17^e eeuw worden geplaatst. De r-gra-

Afb. 17 Fragmenten van borden. faience, Italië – Liguria en Faenza, 1580-1630, bodemvondsten uit Purmerend, collectie AWP.

13 Bitter 1995: 121, 123-124, 128-132, 135 (daar omschreven als r-vuu-3, is thans r-tes-5) en 137.
14 Ostkamp 1998.
15 Ostkamp e.a. 1998, 199 (r-kop-26); Bartels 1999, 651 (r-bor-31); Bitter e.a. 1997b; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 37 (r-lek-1); Clevis & Smit 1990, 195 (r-stk-2).

Afb. 18 Fragmenten van wijwaterbak en kom, majolica, Italië - Montelupo, 1600-1650 bodemvondsten uit Purmerend, collectie AWP.

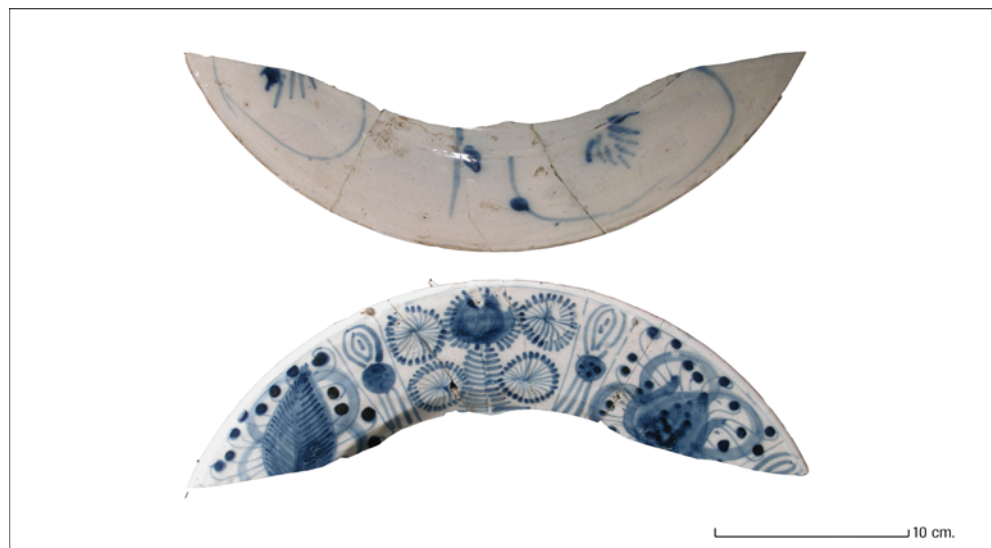

119 werd eerder gepubliceerd als steelkom (r-stk-8).¹⁶ In onze put werd echter naast een exemplaar met een steel (r-gra-119c) ook een variant met een oor gevonden (r-gra-119a). Een vuurtest is door zijn standring eveneens van een type dat nieuw is binnen de Deventer-typologie (r-tes-27, cat.nr.13). Qua model vergelijkbare en tevens geheel ongeglazuurde testen met poten (r-tes-7) komen echter veelvuldig voor in 17e-eeuwse vondstcontexten.¹⁷

Geldt voor het meeste roodbakkerende aardewerk dat het in de regio vervaardigd is, een enkele vondst bewijst dat de plaats herkomst voor ten minste een deel van het materiaal verder weg gezocht moet worden. Zo is de grape van het type r-gra-11 afkomstig uit

Bergen op Zoom.¹⁸ Het witbakkende loodglazuur aardewerk uit de put is zonder uitzondering door Noord-Hollandse pottenbakkers vervaardigd. Zo zijn tussen de eerder genoemde groep vroeg-17^e-eeuwse misbakfels uit Alkmaar ook bakpannen en grappen aangetroffen met eenzelfde model als de exemplaren uit onze put (r-bak-5 en r-gra-9).¹⁹ Een papkom uit de put is van een type (w-kop-14, cat.nr.14) dat wederom nieuw is binnen de typologie van het Deventer-systeem. Op een vergelijkbare papkom van roodbakkerend aardewerk uit Zwolle (r-kop-43), is met gele slib de datering ANNO 1626 aangebracht.²⁰ Terwijl de put een aanzienlijke

Afb. 19 Fragment bord, faïence, Portugal, gevonden tijdens de ADC-opgraving aan de Westerstraat in Purmerend.

16 Clevis & Smit 1990, 196.
17 Zie bijvoorbeeld: Jacobs & Van Veen 1996, 78.
18 Vergelijk: Groeneweg 1992, 80.
19 Bitter 1995, 138 en 142.
20 Clevis & Klomp 2004a, 13.

Afb. 20 Fragment Estramoz aardewerk, Portugal, 1600-1650, bodemvondst bouwput C & A, Purmerend, collectie AWP.

hoeveelheid loodglazuur aardewerk bevatte, werden slechts enkele stukken tinglazuur aardewerk aangetroffen. De totale groep majolica bestaat uit niet meer dan zes voorwerpen: vijf borden en een papkom. Eén bord (m-bor-5) dateert uit de eerste helft van de 17e eeuw, de beschildering ervan is ontleend aan kraakporselein uit hetzelfde tijdvak. De overige borden (m-bor-3) zijn kort na het midden van de 17e eeuw te dateren. Het betreft zonder uitzondering borden met grof uitgevoerde decoraties van fruitstillevens en landschappen.²¹ Van de papkom bleef te weinig bewaard om uitspraken over de decoratie ervan te kunnen doen. Ook de groep faience bestaat uit niet meer dan drie objecten: een bord (f-bor-2), een plooi-schotel (f-plo-1, cat.nr. 16) en een deksel (f-dek-15, cat.nr. 15). Al deze voorwerpen zijn geheel wit. Het zogenaamde 'Delfts' wit was vooral gedurende de tweede helft van de 17^e en de vroege 18^e eeuw erg populair. De categorie glas bestaat uit de fragmenten van niet meer dan twee drinkglazen en een derde voorwerp waarvan de functie en het model onbekend zijn. De glazen zijn een zogenaamde *vetro a fili* beker (gl-bek-9) en een wafelbeker (gl-bek-19).²² De *vetro a fili* beker is versierd met witte en rode glasdraden. Hij stamt uit de eerste helft van de 17e eeuw. De tweede beker kan niet nauwkeurig dan 17e-eeuws gedateerd worden. In de beerput werden naast het zojuist besproken aardewerk en glas ook fragmenten van ten minste negen tabakspijpen gevonden.²³ Onder deze vondsten is slechts één gemerkt stuk, een uit Gouda afkomstige pijp met op de hiel het merk SM. Deze pijp van de zogenaamde fijne kwaliteit moet tussen 1640 en 1650 zijn ontstaan. De overige pijpen zijn iets later, ze dateren uit het tijdvak 1650 tot 1660. Al deze pijpen zijn te rekenen tot de goedkope grove soort. Vijf ervan hebben op de zijkant van de ketel een zogenaamde stippelroos. Het betreft

waarschijnlijk Amsterdamse producten. De drie laatste pijpen zijn onversierd en niet nader te determineren dan als West-Nederlandse producten.

3.6 Scherven van import aardewerk uit de opgraving en elders uit Purmerend

Hoewel het overgrote deel van de vondsten uit de opgraving aan de Padjedijk afkomstig is uit twee beerputten die nader besproken worden, zijn er ook tijdens de rest van de opgraving enkele interessante vondsten gedaan. Zo zijn er bijvoorbeeld diverse scherven van exotisch aardewerk gevonden. Naast het eerder besproken Iberische kruikje zijn ook fragmenten van Italiaanse keramiek aangetroffen. Onder de vondsten zijn scherven van majolica uit Montelupo, faience uit Liguria en Faenza en sgraffito aardewerk uit Noord-Italië (afb. 16).²⁴ Elders in Purmerend zijn eveneens importen aangetroffen die erop wijzen dat er gedurende de late 16^e en vroege 17^e eeuw intensieve handelscontacten tussen Purmerend en Zuid Europa moeten hebben bestaan. Op een perceel aan de Peperstraat – direct grenzend aan het opgravingsterrein – zijn onder meer faience borden uit Liguria en Faenza gevonden (afb. 17). Deze fragmenten zijn vergelijkbaar met de scherven uit onze opgraving. Ook van majolica uit Montelupo zijn elders in Purmerend diverse fragmenten aangetroffen. Fraaie voorbeelden zijn een kom en een wijwatervat met een voorstelling van Christus (afb. 18). Het reeds genoemde olijfoliekruikje is het enige stuk aardewerk uit de opgraving dat afkomstig is van het Iberisch Schiereiland. Tijdens de eveneens door het ADC uitgevoerde opgraving aan de Westerstraat kwamen uit een 17^e-eeuwse afvalslot fragmenten van een vergelijkbaar stuk verpakkingsmateriaal tevoorschijn. In dezelfde sloot zijn ook fragmenten van twee faience borden uit Portugal gevonden (afb. 19).²⁵ Het middenstuk van een bordje of kommetje uit de bouwput van C & A is eveneens uit Portugal afkomstig (afb. 20). Het betreft een stuk van zogenaamde terra sigillata uit Estramoz dat destijds waarschijnlijk als souvenir in onze streken moet zijn beland.²⁶ Al deze importen wijzen op de havenfunctie die Purmerend destijds vervuld moet hebben. Zo worden vergelijkbare vondsten eveneens veelvuldig aangetroffen in andere havensteden zoals Edam, Enkhuizen en Hoorn. In een Noord-Hollandse stad als Alkmaar – die niet over een eigen zeehaven beschikte en veel meer een functie als regionale marktplaats vervulde – ontbreken dergelijke importen grotendeels.²⁷ Zo is in deze stad nog nooit faience uit Portugal gevonden, terwijl ook van majolica uit Montelupo slechts enkele

21 Vergelijk: Ostkamp 2003c.
22 Bitter 1995, 160-161 en 163-164.
23 Met dank aan D.H. Duco (Pijpenkabinet, Amsterdam) voor de determinatie van de pijpen.
24 Hurst, Neal & Van Beuningen 1986, 17-20 en 26-33.
25 Vergelijk: Calado & Baart 1987.
26 Vergelijk: Baart 1992.
27 Eigen waarneming van de auteur die sinds 1996 werkzaam is bij de Dienst Stadsontwikkeling en Beheer, afdeling Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Alkmaar.

Tabel 2 Telling van het aantal voorwerpen van aardewerk en glas uit beerput 2 (Minimum Aantal Exemplaren).

voorwerpcode	MAE	totalen
opspit		
r-bak-2	1	
r-gra-3	1	
r-gra-8	1	
totaal		3
vondstgroep		
r-bor-7	1	
r-bor-10	1	
r-dek-15	1	
r-dek-19	1	
r-dek-32	1	
r-gra-11	1	
r-gra-49	1	
r-gra-62	1	
r-gra-87	2	
r-gra-91	1	
r-gra-	1	
r-kmf-7	1	
r-kom-8	1	
r-kop-2	2	
r-kop-4	1	
r-kop-	1	
r-stk-	1	
r-tes-2	1	
r-the-5	1	
r-	1	
totaal		22
w-gra-22	4	
w-gra-26	1	
w-kom-15	3	
w-kop-3	1	
w-oli-2	2	
w-pis-5	1	
w-zal-1	1	
w-	3	
totaal		16

voorwerpcode	MAE	totalen
m-bor-	1	
totaal		1
f-bor-2	11	
f-bor-3	1	
f-bor-8	2	
f-bor-10	1	
f-bor-	2	
f-dek-3	1	
f-kom-14	1	
f-kop-1	6	
f--kop-	1	
f-plo-3	1	
totaal		27
p-kop-12	1	
totaal		1
ir-kop-1	1	
totaal		1
gl-bek-12b	1	
gl-bek-19b	4	
gl-fle-4	1	
gl-fle-9	1	
gl-fle-11	3	
gl-fle-	1	
gl-kar-2	1	
gl-keel-28	1	
gl-keel-38	1	
gl-keel-	1	
gl-roe-	1	
gl-zou-9	1	
totaal		17
eindtotaal		88

voorbeelden zijn aangetroffen. Alleen faience uit Liguria en Faenza, dat waarschijnlijk als regulier handelsgoed via Amsterdam verhandeld werd, kwam ook in Alkmaar massaal op de markt. De overige importgroepen (majolica uit Montelupo, sgraffito aardewerk uit Noord-Italië en faience en terra sigillata uit Portugal) vervulden waarschijnlijk eerder een functie als souvenir of als bijhandel door zee-lieden. Dit zal reden zijn dat dergelijke producten vooral in de (zee)havensteden en op het Noord-Hollandse platteland, waar veel zeelieden woonden, worden teruggevonden. De vondsten illustreren dat de Hollandse Gouden Eeuw ook aan Purmerend niet voorbijging. Rond het midden van de 17^e eeuw lijkt de stroom van exotisch aardewerk naar zowel Purmerend als naar de rest van

Noord-Holland vrij snel op te drogen.

3.7 De vondsten uit beerput 2

Direct tegen de fundering van de achtergevel van het achterhuis op het tweede perceel werd eveneens een beerput gevonden. De bekisting van deze vierkante put bestond uit planken. Hoewel er uit deze put minder objecten tevoorschijn kwamen dan uit de eerder besproken vondstgroep, is de inhoud veel interessanter.²⁸ De put leverde enkele tientallen min of meer complete objecten op (tabel 2). Deze dateren alle uit een relatief korte periode (1690-1720). Bij beerput 1 bestaat geen zekerheid over de herkomst van het erin aangetroffen vondstmateriaal. In dit geval is daarentegen zonder meer duidelijk dat de vondsten afkomstig zijn uit één (of

28 Omdat de put tevoorschijn kwam tegen het einde van de opgraving is deze onder enorme tijdsdruk door leden van de AWP onderzocht. Tijdens dit onderzoek zijn geen ecologische monsters verzameld.
28 Vergelijk: Calado & Baart 1987.

enkele elkaar opvolgende) huishouden(s) die het onderzochte pand aan de Padjedijk bewoonde(n).

Voor de datering van de inhoud van de put vormen een geheel intacte grape met het opschrift 'LIESBETH EN HAAR LIEF 1692' (cat.nr. 21) en een faience bord met de tekst '1695 DEN 15 MAERT IS BEGRAVEN KONINGIN MARIA' (cat.nr. 34) belangrijke aanknopingspunten. Daarnaast kunnen de tabakspijpen vrij scherp gedateerd worden, ze stammen bijna zonder uitzondering uit het eerste kwart van de 18^e eeuw. De overige vondsten sluiten goed aan bij deze datering. Enkele vondsten die vroeger in de 17^e eeuw te plaatsen zijn, zouden kunnen wijzen op een eerdere gebruiksfase van de put. De oudste vondsten uit de put moeten geïnterpreteerd worden als 'opspit' uit het ophogingspakket waarin de put is ingegraven. Het betreft drie stukken rood aardewerk: een bakpan (r-bak-2) en twee grappen (r-gra-3 en -8) die alle dateren uit de vroege 16^e eeuw. De aanvang van het (hernieuwde) gebruik van de hier besproken beerput moet op basis van bovenstaande gegevens in het laatste decennium van de 17^e eeuw worden geplaatst. Eerder kwam reeds ter sprake dat er waarschijnlijk gedurende de tweede helft van de 17^e eeuw nieuwbouwactiviteiten plaatsvonden op het buurperceel. Of deze werkzaamheden zich ook uitstrekten tot dit perceel is niet bekend. De uit de vroegere 17^e eeuw daterende scherven uit de put lijken eerder te wijzen op een tussentijdse leging van een reeds bestaande beerput dan de aanleg van een nieuwe. Dat dergelijke werkzaamheden plaatsvonden in het kader van een meer uitgebreide verbouwing is evenwel niet uit te sluiten.

De rond 1700 daterende beerlaag die zich in de put bevond, bevatte (de fragmenten van) 71 stukken aardewerk en 17 glazen objecten. Onder het rood- en witbakkende aardewerk zijn zowel voorwerpen die in de regio zijn vervaardigd als wel producten uit verder weg gelegen productiecentra. Zo zijn twee roodbakkende borden (r-bor-7 en -10, cat.nr. 17) afkomstig uit het Nederrijnse grensgebied tussen Duitsland en Nederland.²⁹ In dezelfde regio werd ook witbakkend aardewerk vervaardigd. Zo is ook de zalfpot uit deze afvalput (w-zal-1, cat.nr.30) uit deze regio afkomstig. Ondanks de relatief grote afstand tussen producent en consument behoorde dit soort aardewerk destijds tot de goedkoopste keramieksoorten die op de markt waren.³⁰

Ook het aardewerk dat men in de verschillende provinciën binnen de Republiek produceerde, werd gedurende de 17^e en de vroege

18^e eeuw over grotere afstanden verhandeld. In diverse steden of regio's ontwikkelden zich pottenbakkerijen die voor bovenregionale markten produceerden. Een voorbeeld van zo'n plaats is Bergen op Zoom. Evenals in de eerder besproken beerput 1 zijn ook in deze put Bergse grappen gevonden (r-gra-11 en -87).³¹ Het in de buurt van Bergen op Zoom gelegen Oosterhout was een andere belangrijke productieplaats van loodglazuur aardewerk.³² De belangrijkste afzetregio van de Oosterhoutse potters was West-Brabant, Zeeland en Zuid-Holland.³³ In deze regio vinden we veelvuldig lage, wijde grappen die waarschijnlijk (onder meer) in Oosterhout zijn vervaardigd. Dergelijke grappen kennen we bijvoorbeeld uit Dordrecht en Rotterdam.³⁴ Ook onze beerput leverde zo'n typisch Zuid-Hollandse of West-Brabantse grape op (r-gra-91). De overwegend laat-16^e-en/of vroeg-17^e-eeuwse dateringen van dergelijke elders gevonden grappen doen vermoeden dat dit stuk tot een eerdere gebruikperiode behoort. Naast West-Brabant was ook Friesland vanaf de (late) 17^e eeuw een belangrijke productieregio van gebruiksaardewerk. Omdat er tot nog toe nog nauwelijks productieafval is opgegraven, is het vaak niet duidelijk of producten in Friesland dan wel in West-Nederland zijn geproduceerd. Zo zijn deksels van het type r-dek-15 (cat.nr. 18); grappen van het type r-gra-49; kommen van het type r-kom-8 (cat.nr. 23); papkommen van het type r-kop-4 en vuurtesten van het type r-tes-2 (cat.nr. 24) waarschijnlijk zowel in Friesland als in West-Nederland vervaardigd.³⁵ De in slib aangebrachte ringeloorversiering op bijvoorbeeld papkommen en pispotten en de slibdecoratie in 'doorlooptechniek' op de binnenzijden van kommen (cat.nr. 23) en borden duiden mogelijk op een Friese herkomst.³⁶ Daarnaast zijn Friese stukken herkenbaar aan een vaak gelig baksel waarin 'zwarte puntjes' zijn waar te nemen. Op deze wijze zijn ook ongedecoreerde stukken als Friese producten te herkennen. Omdat sommige van de zojuist genoemde voorwerpen deze karakteristieken vertonen, moet de herkomst van een deel van het aardewerk in Friesland worden gezocht. Een Hollandse herkomst is (vooral nog) even wel niet geheel uit te sluiten. Hoewel een deel van het roodbakkende aardewerk dus elders uit de Republiek is vervaardigd, stamt een substantieel deel uit pottenbakkerijen in het noordelijke deel van het toenmalige Holland. Wederom kan aan Alkmaar gedacht worden, maar ook andere Hollandse steden behoren tot de mogelijke kandidaten (Amsterdam, Monnikendam of Haarlem). Grappen van het type r-gra-87 (cat.nrs. 21); papkommen van het type r-kop-

29 Vergelijk: Mars 1991.

30 Baart 1988.

31 Vergelijk: Groeneweg 1992, 84, zie ook Bitter e.a. 58.

32 Kleij 1995; Van der Meulen & Smeele 1989.

33 Van der Meulen & Smeele 1989.

34 Bartels 1999, 668-669; Carmiggelt, Guiran & Van Trierum 1997, 230.

35 Zie voor voorbeelden: Bitter e.a. 1997b, 56; Ostkamp e.a. 1998, 184 en 219.

36 Zie voor voorbeelden van dergelijke borden: Bitter e.a. 1997b, 47; Ostkamp e.a. 1998, 183-184; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 213 en voor pispotten en papkommen met een 'Friese' ringeloordecoratie: Ostkamp e.a. 1998, 219-220; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 214.

Afb. 21 Theegoed: twee trekpotjes en een theekop, Delft, bedrijven van Ary de Milde en/of Jacobus de Caluwe, ca. 1700, bodenvondsten uit Alkmaar (collectie Dienst SOB, afdeling Monumentenzorg en Archeologie) en Purmerend Padjedijk.

2 en deksels van het type r-dek-19 (cat.nr. 19) zijn bijvoorbeeld typisch (Noord) Hollandse vondsten.³⁷ Ook voor het overgrote deel van het witbakkende aardewerk (w-gra-22, cat.nrs. 26-28; w-gra-26, cat.nr. 29; w-kom-15; w-kop-3; w-oli-2; w-pis-5) is zonder meer duidelijk dat het in Holland moet zijn geproduceerd.³⁸ Voor een enkel stuk kan ook een Friese herkomst echter niet worden uitgesloten. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een grape (w-gra-22, cat.nr. 26) die tot de groep van het vlekkengoed te rekenen is. Toekomstig onderzoek naar de gebruikskeramiek uit opgravingen in Friesland zal dit echter moeten uitwijzen.

Een typisch Noord-Hollandse vondst is de grape (r-gra-87, cat.nr. 21) waarop in witte slijb het opschrift 'LIESBETH EN HAAR LIEF 1692' is aangebracht. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat dergelijke grappen tijdens huwelijken cadeau werden gedaan.³⁹ Mogelijk kan de Liesbeth die dit voorwerp ter gelegenheid van haar huwelijk cadeau kreeg ooit middels een historisch onderzoek worden achterhaald. De kans dat zij tot de stedelijke bovenlaag zal hebben behoord is klein. Het schenken van aardewerk bij huwelijken lijkt vooral een gebruik van 'de gewone man' te zijn geweest.

Een andere aanwijzing voor de waarschijnlijk eenvoudige komaf van onze Liesbeth is haar theeservies. Een simpel trekpotje van rood aardewerk en het bijpassende komfoor (r-the-5, cat.nr. 25 en r-kmf-7, cat.nr. 22) moeten destijds tot de goedkoopste in hun soort hebben behoord. Dergelijke trekpotjes dien-

den om zeer sterke thee in te zetten die, alvorens deze werd opgedronken, met heet water werd aangengeld. Voor dit hete water werden koperen ketels gebruikt, hoewel ook grotere versies van de aardewerken potten bestaan. Zowel het trekpotje als het daarbij behorende komfoor zijn voorzien van een laag loodglazuur waaraan mangaanoxide is toegevoegd. Hierdoor kregen de voorwerpen een dekkende zwartbruine kleur. Het zijn zo eenvoudige variaties op het koffie-, thee- en chocoladeservies dat reguliere pottenbakkers vervaardigden in reactie op enkele gespecialiseerde Delftse potters. In bedrijven van ondernemers als Ary de Milde en Jacobus de Caluwe werden rond 1700 fijn gedraaide producten vervaardigd (afb. 21), die op hun beurt weer navolgingen waren van het zogenaamde roodstenen theegoed uit het Chinese Yixin.⁴⁰ Misbaksels van dit soort materiaal uit een beerput op het bedrijfsterrein van Jacobus de Caluwe geven een indruk van het uiterlijk van deze producten.⁴¹ De productie van de Caluwe valt onder meer op door het gebruik van (lood)glazuren waaraan mangaanoxide is toegevoegd. Meestal gebeurde dit niet dekkend maar in de vorm van vlekken. De aanleiding van deze werkwijze is niet geheel duidelijk. Mogelijk imiteren de pottenbakkers met hun vlekkengoed het uiterlijk van schildpadpanters. Juist in de late 17^e en de vroege 18^e eeuw vormen dergelijke schilden namelijk een geliefde grondstof bij de productie van allerhande exotisch gebruiksgoed.⁴² Ook een theekop uit onze put moet tot de Delftse voortbrengselen van dit vlekkengoed worden gerekend (ir-kop-1, cat.nr. 42).⁴³ Het vlekken-

37 Zie voor voorbeelden uit Alkmaarse bodem: Bitter e.a. 1997b, 60; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 205.

38 Bitter e.a. 1995, 146; Bitter e.a. 1997b, 81, 83; Ostkamp e.a. 1998, 202-203, 210; Jacobs 1997, 66.

39 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 149-161; Ostkamp 2004, 119-121.

40 Vergelijk: Duysters 1998, 25-31.

41 Reinders e.a. 1994, 85.

42 De Bell e.a. 1992, 67.

goed zoals het zojuist genoemde theeservies was niet het enige aardewerken serviesgoed dat schildpad imiteerde. Ook faiencebakkers vervaardigden dergelijke producten. Zo leverde onze put twee schoteltjes op (f-bor-8, cat.nr. 36) waarvan het centrale vlak in blauw beschilderd is, terwijl de rand een vergelijkbaar vlekkenmotief heeft. De centrale voorstelling op beide schoteltjes toont – hoe toepasselijk – een Chinese theeceremonie. Door hun eeuwenlange verblijf in de bodem zijn de schoteltjes zwart geworden en is hun decoratie nauwelijks zichtbaar. De bij de schoteltjes passende kopjes zijn niet gevonden. De zes faience theekoppen die wel in deze put gevonden zijn, zijn voorzien van andere decors (f-kop-1, cat.nr. 40). Het betreft zonder uitzondering eenvoudige imitaties van porseleinen serviesgoed. Een theekop (p-kop-12) is het enige echte stuk porselein uit deze vondstgroep. Door de massale toevloed van Chinees porselein naar de Republiek behoorde echter ook het porseleinen theeservies tot de relatief goedkope producten die voor vrijwel iedere inwoner betaalbaar waren. Opvallend is de vraag die gedurende de

Afb. 22 Kraakporseleinen bord, China, 1620-1640, particulier bezit.

gehele 17^e en 18^e eeuw bleef bestaan naar het zogenaamde kraakporselein. Het was deze specifieke groep porselein die rond 1600 beschikbaar kwam voor grote groepen mensen binnen de Republiek.⁴⁴ De kraakporseleinen kommen en borden hebben doorgaans een standaard versieringsrepertoire dat bestaat uit een centrale decoratie van veelal dieren in een landschap binnen een randversiering die is onderverdeeld in vakken (afb. 22).⁴⁵ In deze vlakken, de zogenaamde panelen, zijn boeddhistische en taoïstische symbolen geschilderd. Rond het midden van de 17^e eeuw komt de productie van het kraakporselein onder invloed van burgeroorlogen in China tot stilstand.

Wanneer de massale porseleinproductie in de late 17^e eeuw weer wordt hervat, hebben de producten inmiddels een ander uiterlijk verkregen. De inwoners van de Republiek blijken echter dermate verknocht te zijn aan het kraakgoed dat er veel vraag naar blijft bestaan. Zo blijft men tot in de 18^e eeuw handelen in oude partijen kraakporselein dat bijvoorbeeld afkomstig is uit boedels.⁴⁶ Omdat de vraag naar dit porselein vele malen groter is dan het aanbod, gaan verschillende bedrijven in Hollandse steden als Haarlem en Delft zich toeleggen op de productie van enorme hoeveelheden kraakgoed.⁴⁷ Het Hollandse kraakgoed is echter geen porselein. Het gaat zonder uitzondering om faience, zachtgebakken aardewerk met een laag tinglazuur. Het zijn deze Hollandse imitaties van kraakgoed die zorgen voor het ontstaan van de zo bekende Delftse aardewerkindustrie. Ook uit onze put kwamen twee van rond 1700 daterende Delftse imitaties van kraakporselein tevoorschijn. Het gaat hierbij om een bord (f-bor-10, cat.nr. 37) en een zogenaamde 'klapmuts' (f-kom-14, cat.nr. 39). Klapmutsen zijn ondiepe kommen met een platte uitstaande rand, waarvan de vorm doet denken aan een destijds gangbaar type hoofddeksele. De standing van de klapmuts is na het bakken doorboord. Het stuk heeft dus aan de muur gehangen. Een gebruiksvoorwerp werd op deze wijze opge- waardeerd tot een sierstuk.

De overige faience uit de put bestaat uit meer eenvoudig gebruiksgoed. Alleen een zogenaamde plooischotel (f-plo-3, cat.nr. 41) heeft mogelijk een sierfunctie gehad. De overige borden en een deksel (f-bor-2, cat.nrs. 31-34; f-bor-3, cat.nr. 35; f-dek-3, cat.nr. 38) behoorden tot het destijds goedkope alledaagse gebruiksgoed. Een deel van de producten zijn geheel onversierd, terwijl enkele van de borden een eenvoudig in blauw geschilderd decor hebben. Eén van de borden draagt de tekst '1695 DEN 15 MAERT IS BEGRAVEN KONINGIN MARIA' (f-bor-2, cat.nr. 34). De gebruiksslijtage maakt duidelijk dat dit herdenkingsbord tot het dagelijkse keukengoed moet hebben behoord. Het bord memoreert de begrafenis van koning Mary Stuart, de vrouw van koning/stadhouder Willem III. Met hun bord droegen de vroegere inwoners van dit pand aan de Padjedijk hun politieke voorkeur uit. Dat de toenmalige eigenaren aan hun bord gehecht waren, kunnen we afleiden aan de intensieve gebruiksslijtage, die zelfs op oude breukvlakken te vinden is.

Onder de vondsten is ook kleine groep gebruiksglas. Naast (de fragmenten van)

43 Om dergelijke producten te onderscheiden van het reguliere roodbakkerde aardewerk, zijn ze ondergebracht bij het 'industriële rood'. Hoewel deze benaming feitelijk onjuist is, vormen deze producten wel degelijk een schakel in het proces naar de industriële productie van aardewerk en de imitatie van de eerste industriële producten in de Republiek.

44 Ostkamp 2003b.

45 Renaldi 1989.

46 Zie bijvoorbeeld: Van Aken-Fehmers 2003, 76.

47 Zie bijvoorbeeld: Ostkamp 2003c.

Afb. 23 Glazen zoutvat, opaak glas met blauwe glasdraad, bodemvondst Amsterdam, ca. 1700, Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam.

zoutvat (gl-zou-9), uitgevoerd in wit opaak glas. De mondrand is afgebiesd met een opaak blauwe glasdraad. Het Purmerendse zoutvat kwam geheel zwart uit de bodem tevoorschijn. Het oorspronkelijke uiterlijk moet vergelijkbaar zijn geweest met een in Amsterdam opgegraven zoutvat dat zich thans in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam bevindt (afb. 23). Hoewel een dergelijk glazen zoutvat destijds niet erg duur zal zijn geweest, waren dit soort voorwerpen vooral op de tafel van de rijkere burgerij te vinden.⁴⁸

enkele flessen (gl-fle-4, -9 en -11, cat.nr. 46) bestaat deze vondstcategorie vooral uit glazen. De bekeerglazen kunnen worden gezien als het laatste staartje van de 17^e-eeuwse 'waldglas' traditie. De dun geblazen bekken van het zeer kwetsbare groene waldglas, maken vanaf circa 1700 plaats voor dikwandige bekken van helder soda en loodglas. De twee bekertypen uit onze put (gl-bek-12b, cat.nr. 43; gl-bek-19b, cat.nrs. 44-45) konden rond 1700 bogen op een lange geschiedenis. De eerste voorbeelden van deze typen drinkglazen verschenen reeds in de tweede helft van de 16^e eeuw op de markt. Kort na 1700 verdwenen ze definitief van tafel. In de periode waaruit onze put stamt, moeten ze tot de allergeedkoopste bierglazen behoord hebben. Ook de roemer (gl-roe-) uit deze put moet rond 1700 een ouderwets product geweest zijn. Twee kelkglazen uit de put illustreren de eerder geschetste ontwikkeling naar van dunwandig waldglas naar het helder dikwandige glas. Behoort het kelkglas van het type gl-ke-38 nog tot de oude 17^e-eeuwse traditie, het dikwandige glas van het type gl-ke-28 volgt reeds de nieuwe mode. Ook een karaf (gl-kar-2) moet rond 1700 tot de moderne stukken tafelgerei worden gerekend. Het laatste glazen voorwerp is een

Afb. 24 Pijpen, fijne kwaliteit, Gouda, ca. 1700.

Tussen de scherven uit beerput 2 bevinden zich ook de fragmenten van minimaal 20 kleipijpen.⁴⁹ Een pijpensteel dateert uit de eerste helft van de 17^e eeuw, de overige negentien pijpen zijn kort na 1700 te dateren. De vroeg-18^e-eeuwse groep valt uiteen in zeven fijne en twaalf grove pijpen. De fijne pijpen zijn afkomstig uit Gouda en zonder uitzondering gemerkt (afb. 24). De pijpen met de merken 'kruis gekroond' en de

Afb. 25 Pijpen, grove kwaliteit, Gouda, ca. 1700.

48 Kottman 1999.

49 Met dank aan D.H. Duco (Pijpenkabinet, Amsterdam) voor de determinatie van de pijpen.

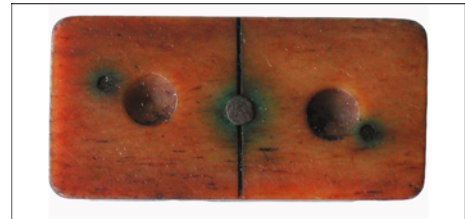

Afb. 26 Benen botermesje, ca. 1700.

'Dordtse Maagd' dateren uit het eerste decennium van de 18^e eeuw. Een pijp met het merk 'zeepaardje' moet tussen 1705 en 1710 gedateerd worden. Het merk 'IVK' werd tussen 1705 en 1715 achtereenvolgens gezet door de pijpmakers Jan van Kleef en Jacob en Pieter Jacobsz.. De 'gekroonde 9' werd in 1713 als merk van pijpmaker Klaas Janse Verbij ingeschreven. De twaalf grove pijpen zijn alle ongemerkt en eveneens uit Gouda afkomstig (afb. 25). Het gaat zonder uitzondering om de betere producten binnen de grove soort. Ze zijn in goed onderhouden vormen geperst en daarna fraai afgewerkt. De grove pijpen ogen iets later dan de fijne exemplaren. Ze zijn iets groter en de vorm lijkt verder geëvolueerd. Een datering tussen 1700 en 1725 is het meest waarschijnlijk. Wanneer we de gehele groep overzien dan lijkt het waarschijnlijk dat de vroegere gebruiker van de put zijn pijpen van dezelfde leverancier betrok. De uniformiteit van vooral de grove pijpen doet vermoeden dat ze uit hetzelfde bedrijf stammen. Er van uitgaande dat de vondstgroep afkomstig is van één

familie die gedurende de eerste decennia van de 18e eeuw aan de Padjedijk woonde, dan weerspiegelt deze het rookgedrag van zo maar een inwoner van het Purmerend uit de vroege 18e eeuw. De man rookte uitsluitend uit Goudse pijpen. Hoewel hij vooral koos voor de goedkope grove pijpen, kocht

Afb. 27 Dominosteen, been en (hard)hout met messing klinknagel, ca. 1700.

hij wel alleen de beste voortbrengselen van deze soort. Alle pijpen zijn redelijk vaak tot flink gerookt. Dit rookgedrag kan zowel zijn ingegeven door zuinigheid als door een

Afb. 28 Lepel, tin, merk onleesbaar, ca. 1700.

smalle beurs. In ieder geval koos deze toenmalige consument voor de beste kwaliteit tegen de laagste prijs. Door zijn pijpen vaker dan gemiddeld te gebruiken, bespaarde hij eveneens geld.

De groep overige vondsten uit de beerput is gering. Een benen mesje, een idem domino steen en een tinnen lepel vormen de enige vondsten uit deze categorie. Het benen mesje (afb. 26) is van een type dat vaak als botermesje beschreven wordt. Een andere functie die voor dergelijke mesjes is genoemd, is het krullen van veren in een waaier.⁵⁰ De grote regelmaat waarmee dergelijke mesjes bij opgravingen tevoorschijn komen in vergelijking met (fragmenten van) waaiers, doet echter vermoeden dat deze interpretatie onjuist is. Dominostenen zoals ons exemplaar (afb. 27) worden eveneens veelvuldig bij opgravingen gevonden. Verondersteld wordt dat het dominospel vanaf het midden van de 18^e eeuw vanuit Italië naar onze streken kwam.⁵¹ Exemplaren waarvan het benen plaatje met een nagel aan een houten plankje zijn vastgespijkerd zouden eerst rond 1800 op de markt verschijnen.⁵² Wanneer deze beide aannames waar zijn, moet onze steen als een latere verontreiniging van de vondstgroep worden gezien. De tinnen lepel (afb. 28) is van een type dat eveneens in de 18^e eeuw moet worden geplaatst. Het merk dat op de bak van de lepel is ingeslagen laat zich nauwelijks ontcijferen.

50 Van Vilsteren 1987, 42.

51 Van Vilsteren 1987, 50.

52 Van Vilsteren 1987, 50.

4 Conclusie - S. Ostkamp & M. Spanjer

Wanneer we sporen in samenhang met de vondsten uit de opgraving aan de Padjedijk overzien, verschijnt het volgende beeld. In eerste aanleg dateert het onderzochte gebied waarschijnlijk van rond of kort na het midden van de 14^e eeuw. Omstreeks 1500 werd het terrein opgehoogd en voor bewoning geschikt gemaakt. De oudste aan de bewoningsresten te relateren vondsten stammen uit de eerste helft van de 16^e eeuw. Een deel van de funderingen en oudste muurresten kunnen met enige voorzichtigheid in deze periode worden gedateerd. Hoewel gering in aantal leveren de 16^e- en vroeg-17^e-eeuwse vondsten aanwijzingen op voor een meer dan gemiddelde welstand van de toenmalige bewoners van dit deel van de stad. De aanwijzingen hiervoor bestaan uit de fragmenten van relatief rijk drinkgerei en de tegels waarmee wanden en/of plinten van de huizen waren bekleed. De op beide terreinen gevonden importen vormen een extra aanwijzing voor de veronderstelde rijkdom. Het materiaal van beide percelen dat dateert vanaf het midden van de 17^e eeuw geeft een geheel ander beeld. Geen van de vondsten wijst op enige mate van welstand. De vondsten uit beerput 2 wijzen er overigens wel op dat de mensen wier afval we onderzochten waarschijnlijk een meer dan modale levensstijl nastreefden. Hoewel het theeservies dat men gebruikte tot de goedkoopste soort behoorde, sloot het wel aan bij de op dat moment heersende mode. Ook een glazen zoutvatje wijst erop dat men de levensstijl van de elite volgde. Hetzelfde geldt voor de pijpen waaruit de man des huizes rookte. Hoewel het overgrote deel tot de goedkopere grove soort behoort, betreft het zonder uitzondering de beste voortbrengselen van deze soort. Ook de duurere 'porseleinen' pijpen komen voor. Voor zowel de grove als de fijne pijpen geldt dat ze vaker dan gemiddeld zijn gerookt. Het overige materiaal uit de put betreft zonder uitzondering goedkoop alledaags gebruiksgoed. Enkele Delftse imitaties van vroeg-17^e-eeuws kraakporselein dienden om het huis op te sieren. Mogelijk zijn de bewoners afkomstig uit een rijker milieu dat in de loop der tijd verarmde. Een ander mogelijkheid is dat het lieden uit een lagere sociale laag van de samenleving betreft die de levensstijl van een hogere klasse imiteerden. Het gevonden huisraad is vermoedelijk dat van een kleine middenstander die op het achterterrein een grutterij bezat.

Op basis van de hier gepresenteerde archeologische gegevens lijkt het erop dat de

Padjedijk in de loop van de 17^e eeuw verarmde. Dit proces zou kunnen samenhangen met een algehele teruglopende conjunctuur binnen de Republiek na het midden van de 17^e eeuw. Het na de hoogtij dagen van de Gouden Eeuw teruglopen van de economie blijkt archeologisch (onder meer) uit het teruglopen van aardewerk importen uit Zuid-Europa. In vondstgroepen uit het huidige Noord-Holland die dateren tot in het midden van de 17^e eeuw vormen Frans, Italiaans, Spaans en Portugees aardewerk relatief frequente vondsten. Na het midden van deze eeuw loopt het aantal van deze vondsten snel terug. Dit hangt ongetwijfeld samen met de terugloop van de Hollandse handel. De alles overheersende rol die de Republiek tot dan toe binnen Europa vervulde, wordt vanaf dat moment meer en meer betwist door met name Engeland en Frankrijk, maar ook door bijvoorbeeld de Scandinavische landen.⁵³ Een dergelijke terugloop in de economie had natuurlijk gevolgen voor de inwoners van de Republiek. Het is goed mogelijk dat de waargenomen verarming van de Padjedijk samenhangt met dit proces. Ook uit bijvoorbeeld Alkmaar kennen we voorbeelden van stedelijke woongebieden die na het midden van de 17^e eeuw verarmen.⁵⁴ In deze stad bestaan zowel historische als archeologische aanwijzingen voor dit proces. Voor de Purmerendse Padjedijk zal verder bronnenonderzoek moeten uitwijzen of het hier gestelde proces ook historisch navijnsbaar is.

In de 18^e eeuw vonden duidelijk weer investeringen plaats. Het dempen van de sloot werd gevolgd door de bouw van een mosterdmaalterij. Het is onduidelijk hoe welvaarend de eigenaren van het complex van woonhuis, erf, grutterij en maalterij in de 18^e en 19^e eeuw waren. Wederom kan dit beter in beeld worden gebracht door archiefonderzoek.

De voorafgaand aan het onderzoek geformuleerde vragen kunnen na afronding als volgt worden beantwoord. De bij aanvang van het onderzoek zichtbare resten van muren zijn inderdaad te dateren in de 17^e en 18^e eeuw, terwijl sommige restanten wellicht teruggaan tot in de vroege 16^e eeuw. Het gaat hierbij om de bebouwing van Padjedijk 11. Het meest duidelijk zijn de zijgevels en de kelder-muren. Verder onderzoek was in verband met vervuiling door asbest niet goed mogelijk zodat het onderzoek zich met name moest richten op de achterterreinen van Padjedijk 11 en 9.

53 De Vries & Van der Woude 1995, 476-480.

54 Zie bijvoorbeeld: Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 197-199.

De stratigrafische opbouw van het terrein in de directe omgeving van de Padjedijk kon niet worden vastgesteld. Op de achterterreinen is de eerste ophoging te dateren in de 14^e eeuw waarna in de late 15^e en/of vroege 16^e eeuw verdere ophogingen volgden tot (vrijwel) het huidige maaiveld. De eerste sporen van bewoning kunnen kort na 1500 worden gedateerd.

Het achterterrein van beide percelen is intensief bewoond en gebruikt. Vooral op het achtererf van Padjedijk 9 kon een mooi complex worden vastgesteld dat hoorde bij een grutterij en mosterdmaaldery. Dit hele complex dateert uit de 17^e tot en met 19^e eeuw.

Hoewel het hier geen direct archeologisch resultaat betreft, is het wel de moeite van het vermelden waard dat zowel de opgraving als de latere uitwerking gekenmerkt werden door een goede samenwerking tussen de 'professionele' en 'amateur' archeologen. Het is zeker de moeite waard om ook in de toekomst een dergelijke vorm van samenwerking na te streven. Daarmee wordt dan ook op praktische wijze een invulling gegeven aan de in het verdrag van Malta genoemde verplichting tot publieksgerichte actie om zo de kennis over het verleden te vergroten.

Literatuur

- AKEN-FEHMERS, M.S. VAN, 2003:** Delfts aardewerk: de 'allerbeste' nabootsing van oosters porselein, *Vormen uit vuur* 180/181, pp. 66-181.
- BAART, J.M., 1988:** Niederrheinische Keramik des 18. Jahrhunderts in den Niederlanden, in: J. Naumann (hrsg.) *Keramik vom Niederrhein. Die Irdenware der Düppen- und Pottbäcker zwischen Köln und Kleve*, Köln.
- BAART, J.M., 1992:** Terra Sigillata from Estramoz, Portugal, in: D. Gaimster & M. Redknap (ed.), *Everyday and exotic pottery from Europe c. 650-1900. Studies in honour of John G. Hurst*. Oxford, pp. 273-278.
- BARTELS, M., 1999:** *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.
- BARTELS, M., H. CLEVIS & F.D. ZEILER, 1993:** *Van huisvuil en huizen in Hasselt. Opgravingen aan het Burg. Royerplein*, Kampen.
- BARWASSER, M., & M. SMIT, 1997:** *Acht eeuwen tussen twee stegen. Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek in Kampen*, Kampen.
- BELL, W. DE, E.A., 1985:** *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rareitenverzamelingen, 1585-1735*, Zwolle/Amsterdam.
- BERG, G. VAN DEN, S. OSTKAMP & M. VEEN, 2003:** Catalogus van de misbaksels uit de spaarpotsteeg, in: H. van den Berge e.a. *In Gorcum gebakken. Aardewerk, kleipijpen, wandtegels*. Rotterdam, pp. 126-144.
- BITTER, P., 1995:** *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*. Zwolle, (Publicaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 1).
- BITTER, P., E.A., 1997A:** *Wonen op Niveau. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat, Alkmaar*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 5).
- BITTER, P., E.A., 1997B:** *Wonen op Niveau. Catalogus van keramiek en glas*. Alkmaar, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 5a).
- BLAUW, H., E.A. (RED.), 1997:** *Cruydenborgh en Endelhof. Geschiedenis en opgraving van twee verdwenen buitenplaatsen aan de Vecht te Maarssen*, Maarssen.
- BULT, E.J., 1995:** Delftse theepotten, de tweede generatie, in: H. Clevis (ed.) *Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 January 1995*, Antwerpen/Nijmegen, pp. 33-42.
- CALADO, R.S., & J.M. BAART, 1987:** *Faiança Portuguesa / Portugese faience 1600-1660*, Amsterdam/Lissabon.

- CARMIGGELT, A., & M.M.A. VAN VEEN, 1995:** *Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag*, (HOP-reeks 2) Den Haag.
- CARMIGGELT, A., A.J. GUIRAN EN M.C. VAN TRIERUM (RED.), 1997:** *Archeologisch onderzoek in het tracé van de Willemsspoortunnel te Rotterdam*, Rotterdam (BOOR balans 3).
- CLEVIS, H., 2001:** *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*, Zwolle.
- CLEVIS, H., & M. KLOMP, 2004A:** *Melkmarkt 30*, Zwolle (Archeologische Rapporten Zwolle 12).
- CLEVIS, H., & M. KLOMP, 2004B:** *Grote Markt 3-5*, Zwolle (Archeologische rapporten Zwolle 14).
- CLEVIS, H., & J. KOTTMAN, 1989:** *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*, Kampen.
- CLEVIS, H., & J. THUISSEN, 1989:** Kessel huisvuil uit een kasteel, *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek*, 136.
- CLEVIS, H. & P. KLEIJ, 1990:** Het Zwolse Celehuisje, de bewoners en hun afval, 1550-1650, *Zwols historisch tijdschrift*, 7-3, pp. 76-93.
- CLEVIS, H., & M. SMIT, 1990:** *Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925*, Kampen.
- CLEVIS, H., & M. KLOMP, 2004A:** Melkmarkt 30, in: *Archeologische Rapporten Zwolle*, 12..
- CLEVIS, H., & M. KLOMP, 2004B:** Grote Markt 3-5. *Archeologische rapporten Zwolle*, 14.
- DIJKSTRA, J., 2003:** *Dokkum, Archeologisch onderzoek Koningstraat*, Bunschoten (ADC Rapport 204).
- DIJKSTRA, J., & M. SPANJER, 2002:** *IJsselstein, Hofstraat – AAO*, Bunschoten (ADC Rapport 129).
- DOESBURG, J. 2001:** *Programma van Eisen, Onderzoek Padjedijk te Purmerend*, Amersfoort.
- DUYSTERS, K., 1998:** *Theepotten steengoed. Roodstenen theepotten uit Yixing en Europa*. Arnhem.
- GANGELEN, H. VAN, P. KERSLOOT & S. VENHUIS, 1997:** *Hoorn des overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 - ca. 1650)*, Oosthuizen/Wormerveer.
- GOOSSENS, T.A., Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek van het plangebied 'Westflank-Laurentius', gemeente Breda, (ADC Rapport 224) Bunschoten.**
- GROOTHEDDE, M., 2003:** *Inleiding op twee vondstcomplexen van Zutphen-Stadhuis, vondstnummers 340 en 473*. (Digitaal rapport gemeente Zutphen), Zutphen.
- GROOTHEDDE, M., & M. BARTELS, 2000:** Taminiau in Zutphen, archeologie, geschiedenis en producten van een 19de-eeuwse pottenbakkerij, in: A. Böing e.a. (red.) *Töpfer. Kramer. Pottenbakkers. Keramiek tussen IJssel en Berkel*, Borken.
- HENKES, H., 1994:** *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800*. Rotterdam papers, 9, Rotterdam.
- HURST, J.G., D.S. NEAL & H.J.E. VAN BEUNINGEN, 1986:** *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650*. Rotterdam Papers VI. *A contribution to medieval archaeology*, Rotterdam.
- JACOBS, E., 1994:** Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem, *Haarlems bodemonderzoek*, 28, pp. 3-25.
- JACOBS, E., 1995:** De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinneesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem, *Haarlems bodemonderzoek*, 29, pp. 3-72.
- JACOBS, E., 1997:** Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen, *Haarlems bodemonderzoek*, 31, pp. 39-77.
- JACOBS, E., & M.M.A. VAN VEEN, 1996:** *Van kerk tot rekenwerk. Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout*, (HOP-reeks 3) Den Haag.
- JACOBS, E., D. OLTJOF & A. PAVLOVIC, 2000:** Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, *Haarlems bodemonderzoek*, 34, pp. 3-110.
- JACOBS, E., M. POLDERMANS & T. VAN DER ZON (RED.), 2002:** *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinneehof in Haarlem*, Haarlem.
- KLEIJ, P., 1995:** Oosterhouts aardewerk, in: H. Clevis (red.) *Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 January 1995*, Antwerpen/Nijmegen, pp. 101-128.
- KLOMP, M., 2003:** *Het vrouwenhuis. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Melkmarkt 53 / Voorstraat 46*. Zwolle.
- KLOMP, M., 2004:** *Van opgaand hout en eenige perken. Archeologisch onderzoek op het Broerenkerkplein in Zwolle*. (Archeologische rapporten Zwolle 15) Zwolle.
- KOTTMAN, J.F.P., 1992A:** Zeventiende-eeuwse glazen drinkgerei uit het adellijke vrouwenstift van Susteren, in: *Vormen uit vuur* 146, pp. 4-15.
- KOTTMAN, J.F.P., 1992B:** Glasvondsten uit de beerkelder van Cruydenborgh, in: *Westerheem*, 41, pp. 210-226.
- KOTTMAN, J.F.P., 1999:** Glazen zoutschalen uit de zeventiende tot en met de negentiende eeuw, in: *Vormen uit Vuur* 166, pp. 2-9.
- KRAUWER, M., & F. SNIEDER (RED.), 1994:** *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort*, Utrecht.
- MARS, A., 1991:** *Genneps aardewerk. Een 18^e-eeuwse pottenbakkerij archeologisch onderzocht*, Gennep.

- MEULEN, A. VAN DER, & P. SMEELE, 1989:** Oosterhout als pottenbakkerscentrum in de negentiende en twintigste eeuw, in: *Antiek*, 24, pp. 2-23 en 63-87.
- OSTKAMP, S., E.A., 1998A:** *Van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein*, Alkmaar, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 6).
- OSTKAMP, S., 1998B:** Vleuten, de vondsten, in: *Archeologisch onderzoek Vleuten de Meern, Plangebied Veldhuizen. Rijksstraatweg. Veldhuizen A*, Amersfoort, (Rapportage archeologische monumentenzorg 60).
- OSTKAMP, S., 1998C:** Alkmaar: Laat 125 'De verfpot', in: *Archeologische kroniek van Holland over 1997. Holland. Regionaal historisch tijdschrift* 30-6 (1998), pp. 333-334.
- OSTKAMP, S., (RED.), 1999:** *De opgraving van het St. Agnesklooster in Oldenzaal*, Amersfoort, (Rapportage archeologische monumentenzorg 50).
- OSTKAMP, S., 2003A:** Een boedel op de schop. 16de-eeuwse vondsten uit Oldenzaalse waterput, *Overijssels erfgoed. Archeologische en bouwhistorische kroniek 2002*, Zwolle, pp. 71-112.
- OSTKAMP, S., 2003B:** De introductie van porselein in de Nederlanden, in: *Vormen uit vuur* 180/181, pp. 14-29.
- OSTKAMP, S., 2003C:** Majolica en faience uit een beerput op het bedrijfsterrein aan het Oosteinde. Een greep uit het assortiment van De Porceleyne Fles (1660-1680), in: M. van Aken-Fehmer, L. Schledorn en T. Eliëns (red.), *Delfts aardewerk. Geschiedenis van een nationaal product*, 3, Zwolle/Den Haag, pp. 14-47.
- OSTKAMP, S., 2004:** Tortelduiven en vlamme harten. Huwelijksymbolen op zilver en aardewerk uit Alkmaar tussen 1575 en 1675, in: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond. (Vormen uit vuur 186/187)*, pp. 112-155.
- OSTKAMP, S., R. ROEDEMA & R. VAN WILGEN, 2001:** *Gebruikt en gebroken. Archeologisch onderzoek naar drie vondstlocaties in het oostelijk stadsdeel*, Alkmaar, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 10).
- OSTKAMP, S., & A. VAN BENTHEM, 2004:** *Goes 'Prins van Oranje'. Een archeologische begeleiding*, Bunschoten (ADC Rapport 307).
- REINDERS, P., E.A., 1994:** *Koffie in Nederland. Vier eeuwen cultuurgeschiedenis*, Zutphen.
- SCHRIJER, E., & J. DIJKSTRA, 2004:** *Leeuwarden, Stadhuis – Archeologisch onderzoek*, Bunschoten (ADC Rapport 218).
- THIJSSSEN, J. (RED.), 1991:** *Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*, Nijmegen.
- VILSTEREN, V. VAN, 1987:** *Het benen tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn en ivoor. 10.000 jaar geleden tot heden*. Assen.
- VERHOEVEN, A.A.A., & O. BRINKEMPER (RED.), 2001:** *Twaalf eeuwen bewoning langs de Linge bij De Stenen Kamer in Kerk-Avezaath*, Amersfoort, (Rapportage archeologische monumentenzorg 85)
- VERMEULEN, B., 2002:** *Het middeleeuwse tolhuis en de middeleeuwse landweer aan de Snipperlingsdijk te Deventer*, Deventer, (Rapportage Archeologie Deventer 10).
- VRENEGOOR, E., & J. KUIPERS (RED.), 1996:** *Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van het huis 'In den Struys'*, Abcoude/Amersfoort.
- VRIES, J. DE, & A. VAN DER WOUDE, 1995:** *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei*, Amsterdam.

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1 Locatie van het onderzoeksterrein.
- Afb. 2 De opgraving aan de Padjedijk.
- Afb. 3 Het voorterrein met daarop de gestutte belendende panden aan de Padjedijk.
- Afb. 4 Historische plattegrond van Purmerend, F. de Wit, ca. 1680.
- Afb. 5 Overzicht van de grondsporen.
- Afb. 6 Archeologen aan het werk in de profielsleuf.
- Afb. 7 Bodemopbouw in de profielsleuf.
- Afb. 8 De uitgeprepareerde rietmat, ca. 1500.
- Afb. 9 Molensteen, tefriet, 1600-1800 (exacte datering onbekend).
- Afb. 10 Fundering van de grutterij.
- Afb. 11 Overzicht van grutterij en maalterij, op de voorgrond wordt de houten 'beerbak' onderzocht.
- Afb. 12 Scherven van bakpan (cat.nr. 1) gevonden direct op rietmat, ca. 1500.
- Afb. 13 Potje, hout, vondst uit vulling kelder, Padjedijk, 1500-1550.
- Afb. 14 Wandtegels, bodemvondsten Padjedijk, 1580-1630.
- Afb. 15 Wandtegels, bodemvondsten Padjedijk, 1650-1700.
- Afb. 16 Fragmenten van borden. majolica en sgraffito aardewerk, Italië – Montelupo en Pisa, bodemvondsten Padjedijk, 1600-1650.
- Afb. 17 Fragmenten van borden. faience, Italië – Liguria en Faenza, 1580-1630, bodemvondsten uit Purmerend, collectie AWP.
- Afb. 18 Fragmenten van wijwaterbak en kom, majolica, Italië – Montelupo, 1600-1650 bodemvondsten uit Purmerend, collectie AWP.
- Afb. 19 Fragment bord, faience, Portugal, gevonden tijdens de ADC-opgraving aan de Westerstraat in Purmerend.
- Afb. 20 Fragment Estramoz aardewerk, Portugal, 1600-1650, bodemvondst bouwput C & A, Purmerend, collectie AWP.
- Afb. 21 Theegoed: twee trekpotjes en theekop, Delft, bedrijven van Ary de Milde en/of Jacobus de Caluwe, ca. 1700, bodemvondsten uit Alkmaar (collectie Dienst SOB, afdeling Monumentenzorg en Archeologie) en Purmerend Padjedijk.
- Afb. 22 Kraakporseleinen bord, China, 1620-1640, particulier bezit.
- Afb. 23 Glazen zoutvat, opaak glas met blauwe glasdraad, bodemvondst Amsterdam, ca. 1700, Collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam.
- Afb. 24 Pijpen, fijne kwaliteit, Gouda, ca. 1700.
- Afb. 25 Pijpen, grove kwaliteit, Gouda, ca. 1700.
- Afb. 26 Benen botermesje, ca. 1700.
- Afb. 27 Dominosteen, been en (hard)hout met messing klinknagel, ca. 1700.
- Afb. 28 Lepel, tin, merk onleesbaar, ca. 1700.
- Tabel 1 Tellijst van het aantal voorwerpen van aardewerk en glas uit beerput 1 (Minimum Aantal Exemplaren).
- Tabel 2 Tellijst van het aantal voorwerpen van aardewerk en glas uit beerput 2 (Minimum Aantal Exemplaren).

Uit ophoging

Aspotten

Opbouw van de catalogus blokjes:

1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste doorsnede / hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel / materiaalsoort
5b	kleur / glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor / steel
6c	compleetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

nr. 1

1a	2001-04-242
1b	ophogingslaag (1500-1525)
2	r-bak-17a
3	1475-1525
4a	22/6
4b	bakpan met zijwand en verdikte, geknikte rand met platte bovenzijde
5a	rood aardewerk
5b	inwendig: loodglazuur
5c	
5d	schenkclip, beroet
6a	bolle bodem
6b	platte steel
6c	vrijwel compleet
7	bakpan
8	West-Nederland
9	Bitter e.a. 1997b, 47

nr. 2

1a	2001-04-49
1b	bovenste van twee boven elkaar ingegraven aspotten
2	r-gra-19a
3	1525-1575
4a	22,5/20,5
4b	grape met scherpe buikknik, ribbel op halsaanzet, uitgebogen rand
5a	rood aardewerk
5b	inwendig: geheel loodglazuur, uitwendig: spaarzaam loodglazuur
5c	
5d	rand kapot gestookt
6a	driepoot
6b	worstoor
6c	vrijwel compleet
7	grape
8	
9	Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 119

Vondsten uit een dichtgegoide kelder (spoor 1)

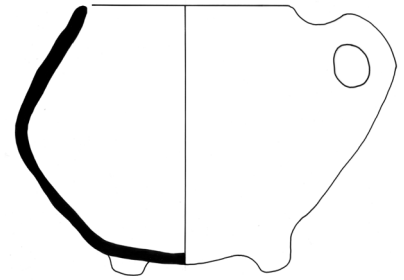

nr. 3	nr. 4	nr. 5 (Schaal 1:2)	
1a	2001-04-50	1a	2001-04-5
1b	onderste van twee boven elkaar ingegraven aspotten	1b	dichtgegoide kelder (1500-1550)
2	r-gra-34b	2	s2-spi-1
3	1525-1575	3	1450-1550
4a	26,5/21	4a	2/1,5
4b	grape met scherpe buikknik, ribbels op schouder en kraagrand met dekselgeul	4b	dubbel conische spinsteen met horizontale groeven
5a	rood aardewerk	5a	steengoed met glazuur en/of oppervlakte behandeling
5b	inwendig: geheel loodglazuur, uitwendig: spaarzaam loodglazuur	5b	zoutglazuur
5c		5c	zogenaamd puntneus masker op hals
5d	uitwendig: onberoet	5d	
6a	driepoot	6a	(bijgesneden) standvlak
6b	twee worstoren (ontbreken)	6b	lintoor (ontbreekt)
6c	fragment, compleet profiel	6c	fragment
7	grape	7	kan
8	West-Nederland	8	Raeren
9	Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 120	9	Hurst, Neal & Van Beuningen 1986, 197, nr. 304
		9	Hurst, Neal & Van Beuningen 1986, 207, nrs. 318-320, Ostkamp (red.) 1999, 84

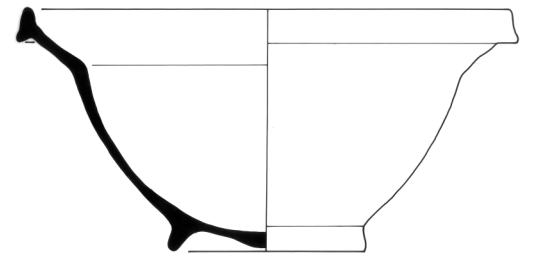
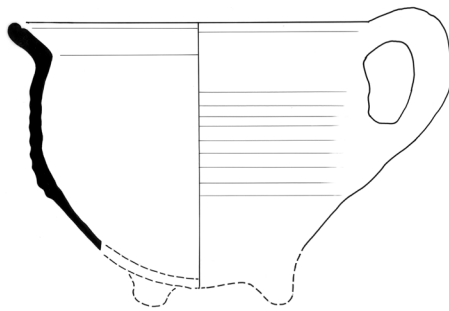
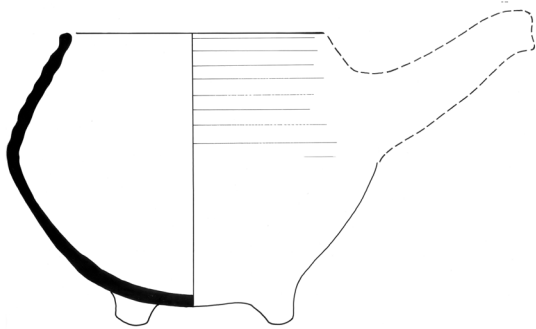
Uit spau tussen de zijgevels van van beide panden

Beerput 1 (1500-1675)

nr. 6	nr. 7	nr. 8
1a	1a	1a
2001-04-48	2001-04-4	2001-04-285
1b	1b	1b
dichtgegooide kelder (1500-1550)	afkomstig uit spau (spoor 3)	beerput 1 (1500-1675)
2	2	2
ib-kru-1	r-gra-87a	r-gra-119a
3	3	3
1525-1600	1650-1700	1650-1700
4a	4a	4a
13,5/-	13/12	19,5/15,5
4b	4b	4b
dubbel conisch, afgerond kruikje met korte hals en verdikte rand, standvlak	grape met afgeronde buikknik, hoge schouder en uitgebogen rand	biconische grape zonder hals, op poten
5a	5a	5a
Iberisch aardewerk (rood baksel met glimmers)	rood aardewerk	rood aardewerk
5b	5b	5b
	inwendig: geheel loodglazuur, uitwendig: vlek loodglazuur recht tegenover oor	geheel loodglazuur
5c	5c	5c
		beroet
5d	5d	5d
	onberoet, vastgeroeste spijker aan rand	driepoot
6a	6a	6a
standvlak	driepoot	samengeknepen worstoor
6b	6b	6b
twee verticale worstoren (één ontbreekt)	worstoor	fragment, compleet profiel
6c	6c	6c
fragment	fragment, compleet profiel	7
7	7	7
(verpakkings)kruikje	grape	grape
8	8	8
Iberisch Schiereiland		West Nederland
9	9	9
Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 44	Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 205	Clevis & Smit 1990, 196 (was r-stk-8)

nr. 9

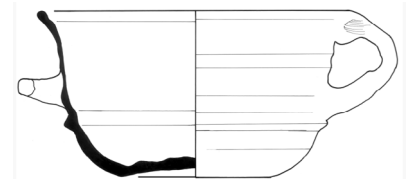
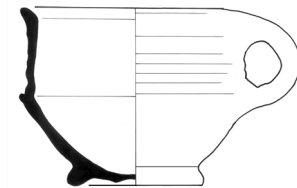
- 1a 2001-04-282
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 r-gra-119c
- 3 1650-1700
- 4a 18/14,5
- 4b biconische grape zonder hals, op poten
- 5a rood aardewerk
- 5b geheel loodglazuur
- 5c beroet
- 6a driepoot
- 6b steel (ontbreekt)
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 grape
- 8 West Nederland
- 9 Clevis & Smit 1990, 196 (was r-stk-8)

nr. 10

- 1a 2001-04-286
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 r-gra-120
- 3 1600-1700
- 4a 19/-
- 4b wijde grape met afgeronde buikknik en uitgebogen afgeronde grand met groef
- 5a rood aardewerk
- 5b geheel loodglazuur
- 5c
- 5d driepoot
- 6a samengeknepen worstoor
- 6c fragment, gereconstrueerd profiel
- 7 grape
- 8 West Nederland
- 9

nr. 11

- 1a 2001-04-280
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 r-kom-68
- 3 1640-1680
- 4a 26/12,5
- 4b diepe kom met naar buiten geknikte vlag met manchtrand, op standing
- 5a rood aardewerk met slibdecoratie
- 5b inwendig: loodglazuur
- 5c op binnenzijde tot aanzet rand: sliblaag, op vlag: ringeloor versiering
- 5d beroet
- 6a standing
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 kom
- 8 West Nederland (Alkmaar ?)
- 9 Ostkamp 1998b, 333

nr. 12

- 1a 2001-04-256
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 r-pis-5
- 3 1600-1650
- 4a 19/15
- 4b pispot met scherpe buikknik en horizontaal geknikte rand met platte bovenzijde, standring
- 5a rood aardewerk
- 5b inwendig: geheel loodglazuur, uitwendig: diverse vlekken op schouder
- 5c
- 5d pispotaanslag
- 6a standring
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 pispot
- 8 West Nederland
- 9 Ostkamp e.a. 1998, 200

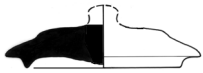
nr. 13

- 1a 2001-04-284
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 r-tes-27
- 3 1600-1650
- 4a 12/9,5
- 4b vuurtest met ronde bak met scherpe knik bodem-wand en rand met aan bovenzijde een geultje, standring
- 5a rood aardewerk
- 5b ongeglazuurd
- 5c
- 5d zwaar beroet
- 6a standring
- 6b worstoor
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 (vuur)test
- 8
- 9

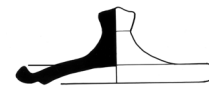
nr. 14

- 1a 2001-04-281
- 1b beerput 1 (1500-1675)
- 2 w-kop-14
- 3 1600-1650
- 4a 17,5/9
- 4b diepe bolle kop met rechte wand, naar buiten geknikte lip, platte bodem
- 5a wit aardewerk
- 5b geheel loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 5d
- 6a standvlak
- 6b horizontaal en verticaal worstoor, samen geknepen
- 6c vrijwel compleet
- 7 kop, papkom
- 8 West Nederland
- 9

Beerput 2

nr. 15		nr. 16		nr. 17	
1a	2001-04-316	1a	2001-04-255	1a	2001-04-149
1b	beerput 1 (1500-1675)	1b	beerput 1 (1500-1675)	1b	beerput 2 (1690-1720)
2	f-dek-4	2	f-plo-1	2	r-bor-10
3	1650-1725	3	1650-1700	3	1700-1750
4a	10/-	4a	29,5/6,5	4a	diep bord met platte bodem en verdikte rand met lip aan binnenzijde
4b	bol deksel met sluitrand en knop	4b	plooischotel met knik van spiegel naar vlag, twee rijen plooiën en een bolle spiegel, standring	4b	19,5/3
5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	rood aardewerk met slibdecoratie
5b	geheel tinglazuur	5b	geheel tinglazuur	5b	bovenzijde: loodglazuur
5c		5c		5c	gemarmerd
5d		5d		5d	
6a		6a	standring	6a	standvlak
6b	knop (ontbreekt)	6b		6b	
6c	fragment	6c	vrijwel compleet	6c	fragment, compleet profiel
7	deksel	7	plooischotel	7	bord
8	West Nederland	8	West Nederland	8	Nederrijnse gebied
9		9	Clevis & Smit 1990, 207	9	Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 213

nr. 18

- 1a 2001-04-148.1
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 r-dek-15
- 3 1675-1725
- 4a deksel met afgeronde onderzijde, met knop
- 4b 10,5/4,5
- 5a rood aardewerk
- 5b geheel loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b knop
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 deksel
- 8 Nederland
- 9 Ostkamp e.a. 1998, 184

nr. 19

- 1a 2001-04-150
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 r-dek-19
- 3 1675-1725
- 4a bol deksel met naar binnen geknikte rand, met oor
- 4b 28/7
- 5a rood aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 5d beroet
- 6a
- 6b worstoor (ontbreekt)
- 6c compleet m.u.v. oor
- 7 deksel
- 8 Nederland
- 9 Bartels 1999, 655

nr. 20

- 1a 2001-04-148.2
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 r-dek-32
- 3 1700-1725
- 4a plat deksel met geknikte rand, met knop
- 4b 11,5/5
- 5a rood aardewerk
- 5b bovenzijde: loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b knop
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 deksel
- 8 Nederland
- 9

nr. 21		nr. 22		nr. 23	
1a	2001-04-124	1a	2001-04-128	1a	2001-04-146
1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)
2	r-gra-87a	2	r-kmf-7	2	r-kom-8
3	1691	3	1700-1750	3	1700-1750
4a	grape met afgeronde buikknik, hoge schouder en uitgebogen rand	4a	hoge steilwandig komfoor met gesloten bovenzijde en rechte rand, uitgesneden luchtgaten in wand en bovenzijde, met drie nokken, op poten	4a	afgeronde kom met afgeronde kraagrand, op standring
4b	16/15	4b	12/8,5	4b	12/8,5
5a	rood aardewerk met slibdecoratie	5a	rood aardewerk	5a	rood aardewerk
5b	geheel loodglazuur, inwendig: witte sliblaag tot buikknik	5b	geheel loodglazuur met mangaanoxide	5b	geheel loodglazuur
5c	opschrift in slib: LIJSBETH MET HAER LIEF * 1691	5c	snijwerk in wand (twee x twee luchtgaten en één vulopening) en bovenzijde (stervormig)	5c	inwendig: witte sliblaag met spiraal in doorlooptechniek
5d	poten sterk gesleten, niet beroet, schenklip	5d	drie opstaande nokken	5d	
6a	driepoot	6a	drie samengeknepen bandoren	6a	twee horizontale worstoren
6b	worstoor	6b	vrijwel compleet	6b	compleet
6c	compleet	6c	driepoot	6c	standring
7	grape	7	komfoor	7	kom
8	Noord-Holland	8	Nederland	8	Nederland
9	Ostkamp, Roedema en Van Wilgen 2001, 205	9	Bartels 1999, 684 (tekening klopt niet – bovenzijde ontbreekt in doorsnede)	9	

nr. 24

- 1a 2001-04-151
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 r-tes-2
- 3 1675-1750
- 4a vierkante vuurttest met scherpe knik bodem-wand en afgeronde verdikte rand, op poten
- 4b 16/9,5
- 5a rood aardewerk
- 5b geheel loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a driepoot (één ontbreekt)
- 6b samengeknepen worstoor
- 6c
- 7 vuurttest
- 8 West-Nederland
- 9

nr. 25

- 1a 2001-04-127
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 r-the-5
- 3 1700-1750
- 4a theepot met afgeronde buikknik en kraagrand met dekselgeul, schenkruit, op poten
- 4b 7,5/6,5
- 5a rood aardewerk
- 5b geheel loodglazuur, uitwendig met mangaanoxide
- 5c
- 5d schenkruit
- 6a driepoot
- 6b hengsel (ontbreekt)
- 6c compleet m.u.v. hengsel
- 7 theepot
- 8
- 9

nr. 26

- 1a 2001-04-130
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 w-gra-22a
- 3 1675-1725
- 4a 12,5/11
- 4b hoge en wijde grape met afgeronde buikknik, vrijwel verticale schouder en licht uitgebogen rand
- 5a wit aardewerk
- 5b geheel loodglazuur, uitwendig met vlekken van mangaanoxide
- 5c
- 5d schenkruit
- 6a driepoot
- 6b samengeknepen worstoor
- 6c compleet
- 7 grape
- 8 West Nederland
- 9 Bitter e.a. 1997b, 81

nr. 27		nr. 28		nr. 29	
1a	2001-04-131	1a	2001-04-165	1a	2001-04-126
1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)
2	w-gra-22a	2	w-gra-22a	2	w-gra-26a
3	1675-1725	3	1675-1725	3	1600-1700
4a	16/15	4a	12/10,5	4a	9,5/9
4b	hoge en wijde grape met afgeronde buikknik, vrijwel verticale schouder en licht uitgebogen rand	4b	hoge en wijde grape met afgeronde buikknik, vrijwel verticale schouder en licht uitgebogen rand	4b	grape met afgeronde buikknik en hoge afgeronde kraagrand met dekselgeul
5a	wit aardewerk	5a	wit aardewerk	5a	witbakkend aardewerk
5b	geheel loodglazuur met koperoxide	5b	geheel loodglazuur, uitwendig met koperoxide	5b	geheel loodglazuur met koperoxide
5c		5c		5c	
5d	schenklip	5c	schenklip	5d	schenklip
6a	driepoot	5d	driepoot	6a	driepoot
6b	samengeknepen worstoor	6a	driepoot	6b	samengeknepen worstoor
6c	compleet	6b	samengeknepen worstoor	6c	vrijwel compleet
7	grape	6c	fragment, compleet profiel	7	grape
8	West-Nederland	7	grape	8	West-Nederland
9	Ostkamp e.a. 1998, 187	8	West-Nederland	9	Ostkamp e.a. 1998, 210
		9	Ostkamp e.a. 1998, 187		

nr. 30 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-125
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 w-zal-1
- 3 1650-1725
- 4a 5/4
- 4b conisch zalfpotje met uitgebogen rand, standvlak
- 5a wit aardewerk
- 5b binnenzijde loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c compleet
- 7 zalfpot
- 8 Duitsland (Frechen?)
- 9 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 95

nr. 31

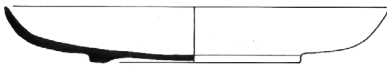
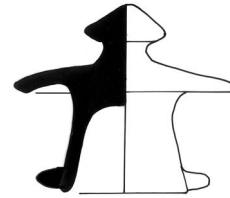
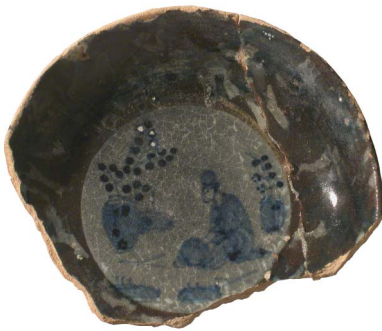
- 1a 2001-04-139
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 f-bor-2
- 3 1675-1725
- 4a plat bord met platte spiegel, platte vlag, inwendig met knik afgezet
- 4b 22/3
- 5a Nederlandse faience, geel baksel
- 5b tinglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c compleet
- 7 bord
- 8 West Nederland
- 9 Ostkamp e.a. 1998, 212

nr. 32

- 1a 2001-04-137
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 f-bor-2
- 3 1675-1700
- 4a plat bord met platte spiegel, platte vlag, inwendig met knik afgezet
- 4b 22,5/3
- 5a Nederlandse faience, geel baksel
- 5b tinglazuur met decoratie in kobaltblauw gestileerde pauw op rots in landschap
- 5c
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 bord
- 8 West Nederland
- 9

nr. 33		nr. 34		nr. 35	
1a	2001-04-136	1a	2001-04-141	1a	2001-04-135
1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)
2	f-bor-2	2	f-bor-2	2	f-bor-3
3	1675-1700	3	1695	3	1700-1750
4a	plat bord met platte spiegel, platte vlag, inwendig met knik afgezet	4a	21,5/3,5	4a	22/3
4b	22,5/3	4b	plat bord met platte spiegel, platte vlag, inwendig met knik afgezet	4b	afgerond bord met platte bodem en brede vlag
5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	Nederlandse faience, geel baksel
5b	tinglazuur met decoratie in kobaltblauw	5b	tinglazuur met decoratie in kobaltblauw	5b	tinglazuur
5c	gestileerde waterput met putmik	5c	opschrift: 1695 DEN 15 MAERT IS BEGRAVEN KONINGIN MARIA	5c	
5d		5d	sterk gesleten (ook slijtage op oude breukvlakken)	5d	
6a	standvlak	6a	standvlak	6a	standvlak
6b		6b		6b	
6c	vrijwel compleet	6c	vrijwel compleet	6c	compleet
7	bord	7	bord	7	bord
8	West Nederland	8	West Nederland	8	West Nederland
9		9		9	

nr. 36 (schaal 1:2)

- 1a 2001-04-169
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 f-bor-8
- 3 1680-1720
- 4a 10,5/2
- 4b diep afgerond bord met rechte rand, standring
- 5a Nederlandse faience, geel baksel
- 5b spiegel: tinglazuur met kobalt beschildering en op vlag: gemarmerd engobe, geheel: loodglazuur
- 5c spiegel: Chinees in landschap (glazuurlaag sterk aangetast in bodem)
- 5d
- 6a standring
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 bord, schoteltje
- 8 Delft?
- 9

nr. 37

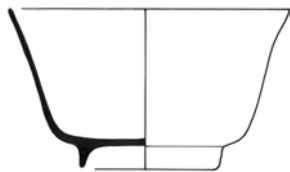
- 1a 2001-04-132
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 f-bor-10
- 3 1700-1725
- 4a 21,5/4
- 4b bord met platte spiegel, overgaand in uitgebogen vlag, op standring
- 5a Nederlandse faience, geel baksel
- 5b tinglazuur met decoratie in kobaltblauw
- 5c imitatie kraakporselein, spiegel: vogel op boomstronk in landschap, vlag: acht brede en acht smalle perken met Chinese symbolen, onderzijde vlag: acht vakken met afwisselend cirkels en kruizen
- 5d
- 6a standring
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 bord
- 8 West Nederland (Delft?)
- 9

nr. 38 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-163
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 f-dek-3
- 3 1700-1750
- 4a 11,5/10
- 4b bol deksel met hoge holle cilindrische onderzijde en twee (sluit)nokken, met knop
- 5a Nederlandse faience, geel baksel
- 5b tinglazuur
- 5c
- 5d twee nokken aan onderzijde
- 6a
- 6b knop
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 deksel
- 8 West Nederland
- 9

nr. 39		nr. 40 (Schaal 1:2)		nr. 41	
1a	2001-04-145	1a	2001-04-170	1a	2001-04-133
1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)	1b	beerput 2 (1690-1720)
2	f-kom-14	2	f-kop-1	2	f-plo-3
3	1675-1725	3	1700-1750	3	1675-1725
4a	21,5/4	4a	6,5/3	4a	22/4,5
4b	ondiepe bolle kom met naar buiten geknikte (soms accolade-vormig gesneden) rand, op standring	4b	licht afgeronde kop met rechte rand, op standring	4b	plooischotel met platte spiegel en grof geplooid vlag, scherpe knik spiegel-vlag, standring
5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	Nederlandse faience, geel baksel	5a	Nederlandse faience, geel baksel
5b	tinglazuur met decoratie in kobaltblauw	5b	tinglazuur met decoratie in kobaltblauw	5b	tinglazuur
5c	imitatie kraakporselein, spiegel: vogel op rots in landschap, wand/rand: vier brede en vier smalle perken met Chinese symbolen, onderzijde wand: zes cirkels	5c	landschap in Chinese stijl	5c	
5d	secundair geboord ophanggat in standring	5d		5d	
6a	standring	6a	standring	6a	standring
6b		6b		6b	
6c	vrijwel compleet	6c	vrijwel compleet	6c	compleet
7	kom, klapmuts	7	(thee)kop	7	plooischotel
8	Delft	8	West Nederland	8	West Nederland
9	model als p-kom-6 (vergelijk Bartels 1999, 858)	9		9	Bitter e.a. 1997b, 17

nr. 42 (Schaal 1:2)

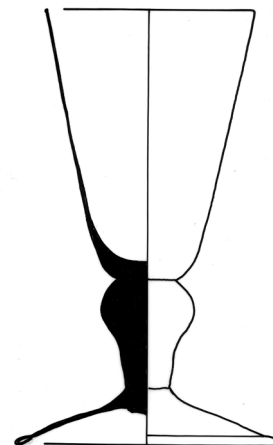
- 1a 2001-04-314
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 ir-kop-1
- 3 1700-1725
- 4a 7/4,5
- 4b licht afgeronde kop met rechte rand, op standring
- 5a (proto)industrieel (roodbakkend) aardewerk
- 5b geheel loodglazuur
- 5c gemarmerd
- 5d
- 6a standring
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel (gerestaureerd)
- 7 (thee)kop
- 8 Delft
- 9 model als f-kop-1 (vergelijk cat.nr. 40)

nr. 43 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-174
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 gl-bek-12b
- 3 1625-1700
- 4a 7,5/11
- 4b knobbelbeker met opgestoken bodem, pontilmerk en voetring, vorm geblazen, uitstaande (a) of rechte rand (b)
- 5a glas
- 5b groen
- 5c 'tranen'-patroon
- 5d rechte rand
- 6a opgestoken bodem met pontilmerk, geribde voetring
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 beker, knobbelbeker
- 8
- 9 Bitter e.a. 1997b, 95

nr. 44 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-173
- 1b beerput 2 (1690-1720)
- 2 gl-bek-19b
- 3 1650-1725
- 4a 10/15
- 4b beker met opgestoken bodem, pontilmerk en voetring, van glasdraadomwikkeling gemaakt wafelpatroon, met uitstaande (a) of rechte (b) rand
- 5a glas
- 5b groen
- 5c wafelpatroon
- 5d rechte rand
- 6a opgestoken bodem met pontilmerk, gladde voetring
- 6b
- 6c compleet
- 7 wafelbeker
- 8
- 9 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 210

nr. 45 (Schaal 1:2)

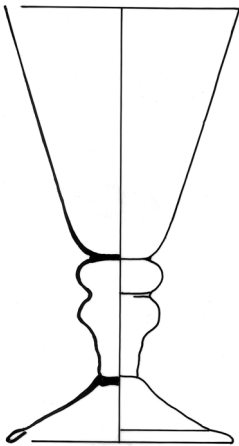
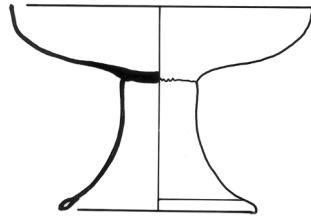
- 1a 2001-04-172
 1b beerput 2 (1690-1720)
 2 gl-bek-19b
 3 1650-1725
 4a 10/17
 4b beker met opgestoken bodem, pontilmerk en voetring, van glasdraadomwikkeling gemaakt wafelpatroon, met uitstaande (a) of rechte (b) rand
 5a glas
 5b groen
 5c wafelpatroon
 5d rechte rand, bovenzijde sterk geïriseerd
 6a opgestoken bodem met pontilmerk, gladde voetring
 6b
 6c compleet
 7 wafelbeker
 8
 9 Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 210

nr. 46 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-123
 1b beerput 2 (1690-1720)
 2 gl-fle-11
 3 1650-1700
 4a 3/6,5
 4b cilindrische medicijnfles met korte hals en uitgebogen rand, opgestoken bodem met pontilmerk
 5a glas
 5b groen
 5c
 5d
 6a opgestoken bodem met pontilmerk
 6b
 6c compleet
 7 (medicijn)fles
 8
 9

nr. 47 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-185
 1b beerput 2 (1690-1720)
 2 gl-kel-28
 3 1700-1775
 4a 7/11,5
 4b dikwandig kelkglas met conische kelk en brede balusterstam, voet met pontilmerk, omgeslagen voetrand, stam met of zonder luchtbel
 5a glas
 5b groen
 5c luchtbel in stam
 5d
 6a voet met omgeslagen rand
 6b
 6c fragment, compleet profiel
 7 kelkglas
 8 Nederland
 9 Bitter e.a. 1997b, 121

nr. 48 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-187
 1b beerput 2 (1690-1720)
 2 gl-kel-38
 3 1675-1725
 4a 6/11,5
 4b dunwandig kelkglas met conische kelk en brede holle balusterstam, voet met pontilmerk
 5a glas
 5b groen
 5c
 5d
 6a voet met omgeslagen rand
 6b
 6c fragment, compleet profiel
 7 kelkglas
 8
 9 Bitter e.a. 1997b, 124

nr. 49 (Schaal 1:2)

- 1a 2001-04-176
 1b beerput 2 (1690-1720)
 2 gl-zou-9
 3 1675-1725
 4a 8/11,5
 4b ondiepe schaal met rechte rand, holle cilindrische stam met breed uit lopende voet, omgeslagen voetrans
 5a glas
 5b wit
 5c
 5d sterk aangetast in bodem (zwart, loodglas?)
 6a voet met omgeslagen rand
 6b
 6c fragment, gereconstrueerd profiel
 7 zoutvat
 8
 9 zie voor een vergelijkbaar zoutvat doch met reliëfversiering in de wand: Bartels 1999, 1028 – nr. 314